№ 148 ՇԱԲԱԹ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 3 1907 ՇԱԲԱԹ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 3 № 148

ԵՐԵՍՈՒՆՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԵՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրութեան մէջ.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Мшакъ“ Базарная ул. д. Тамамшева № 16.
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak“.
Տէլէֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզւով
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տէլէֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

→ ԲԱՑՎԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ←

ՄՇԱԿ

ԼՐԱԳԻՐԸ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՅ ՎԵՐՋԸ ԱՐԺԷ

ԵՐԿՈՒ րուբլի

Մի ամսվայ համար 1 րուբլի

ԹԻՖԼԻՍԻ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆԱԿԱՆ ԱՒԱԳ ԱՐ. Ն. ՄԻԼՕՎԸ

Խնդրում է Թիֆլիսի պ. պ. վաճառականներին շնորհ բերել արտակարգ ընդհանուր ժողովին, որը կայանալու է կիրակի, նոյեմբերի 4-ին, առաւօտեան ժամը 11-ին, իր գրասենեակում (Ֆրէյլինսկի փող. տ. № 4), տեղական վաճառականութեան կողմից Էջմիածին պատգամաւորներ ուղարկելու հարցը քննելու՝ ամենայն հայոց կաթողիկոսի թաղման ներկայ լինելու համար: 1—1

Շուտով մամուլին կը յանձնվի

Բ. ԻՇԽԱՆԵԱՆԻ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՊՐՕԳՐԷՍԸ ԵՒ ԴԱՍԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՇԱՀԵՐԸ

(Սօցիօլօգիական պրօբլեմներ)

վերնագրով մի մեծ աշխատութիւնը:

(օ. մ.) ա. 3—2

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Բարդութիւններ. Կաթողիկոսի մահվան առիթով. Վերջին տեղեկութիւններ. Պետական Դումայի շուրջը. Խոմեակով. ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.—Մի առաջարկ. Լէօյի յոբելեանը. Ընտրութիւնների արդիւնքը և ապագայ հեռանկարը. Թատրոն և երաժշտութիւն. Պասկներ. Տպաւորութիւններ. Սովից են փախչում. Տեղեկութիւններ գաւառից. Կովկասահայ աղէտեալների օգտին. Դիմում Թիֆլիսի հայ տիկիններին. Ներքին լուրեր. Ռուսիկանական տեղեկութիւններ. Ռուսաստանի կեանքից. Մամուլ. Նամակներ խմբագրութեան. ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.—Արտասահմանեան թղթակցութիւն. Արտաքին լուրեր. ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ.— Գործադուլը Վանայ մէջ:

ԲԱՐԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թիւրք-պարսկական ընդհարումը մտել է նոր շրջանի մէջ:

Նա դուրս է եկել մասնաւոր յարաբերութիւնների սահմաններից և շօշափում է միջազգային յարաբերութիւնների և շահերի հարցեր:

Մինչև այժմ Պարսկաստանը և Թիւրքիան էին գլխաւորապէս զբաղվում ընդհարման հարցով: Միւս պետութիւնները լուռ էին, թէև հետևում էին Ուրմիայի շուրջը կատարվող դէպքերին և հարցապնդումներ էին անում Թիւրքիային և Պարսկաստանին իրերի վիճակի և բանակցութիւնների արդիւնքների մասին:

Իսկ այժմ Ռուսաստանը և Անգլիան իրանց ներկայացուցիչների միջոցով մի որոշ չափով միջամտել են թիւրք-պարսկական ընդհարման գործի քննութեան մէջ և արել են իրանց կողմից առաջարկութիւններ:

Թիւրքիան, անշուշտ, մտադիր չէ հրաժարվել այն նպաստաւոր և ձեռնտու դիրքից, որ նա գրաւել էր ամառվայ ընթացքում Ուրմիայի շրջակայքում, և աշխատում է չը կորցնել իր շահածը, հաստատել իր վրա իրապէս նուաճած երկիրը և այդպիսով աւելացնել իր հողերի և ազդեցութեան շրջանը Փոքր-Ասիայում:

Ի՞նչ կը լինի հետևանքը, եթէ Թիւրքիան յամառի և յետ չը գնայ իր գրաւած տեղերից:

Ահա հարց, որ դրված է հրապարակի վրա:

Ռուսաստանը և Անգլիան կամ պէտք է հաշտվեն եղած կցութեան հետ և ընդունեն Թիւրքիայի գրաւումները և կամ պէտք է ճնշում գործ դնեն նրա վրա:

Այդ ճնշումը, ի հարկէ, սկզբում կը լինի դիւանագիտական եղանակներով, ինչպէս որ կատարվում է այժմ, իսկ յետոյ հարկաւոր կը լինեն և աւելի խիստ միջոցներ, ռազմական սպառնալիքներ և գուցէ զինուորական գործողութիւններ:

Անտարակոյս՝ Թիւրքիայի վարմունքից է կախված բարդութիւնների թէ մեծանալը ու խտանալը և թէ փոքրանալը ու նօսրանալը: Թիւրքիան գործում է որոշ ծրագրով և ունի խորհրդատուներ, որոնք նրան հրահանգում են համապատասխան ձևով: Թիւրքիան յամենայն դէպս չի ցանկանայ առանց որոշ վարձահատուցման յետ կենալ իր նպաստաւոր դիրքից: Եւ եթէ հեռանայ էլ պարսկական սահմանագլխից, կը վերապահէ իր համար որոշ արտօնութիւններ թէ այդ սահմանագծի վրա և թէ ուրիշ շրջաններում:

Ոչ Ռուսաստանը և ոչ Անգլիան ամենևին ցանկութիւն չունեն պատերազմելու Թիւրքիայի հետ: Եւ վերջին տարիների միջազգային քաղաքականութեան գլխաւոր գիծն է—վերացնել ասպարէզից այն բոլոր գժտութիւնները, որոնք կարող են ընդհարումներ առաջացնել: Ռուսաստանը հաշտութեամբ լուծել է մի քանի խնդիրներ Թիւրքիային վերաբերեալ, Անգլիան նոյն իսկ պատրաստվում է մտերմութեան ցոյցեր անել Թիւրքիային:

Այդ այդպէս է: Բայց եթէ Թիւրքիան ինքը գտնէ, որ միջազգային հանգամանքները նպաստաւոր են իր համար և այժմ նա կարող է շահել այն, ինչ որ ուրիշ ժամանակ նրա համար անկարելի կը լինի, ինչ պէտք է անեն Ռուսաստանը և Անգլիան:

Թիւրքիան, անկասկած, ցնորքներով է զբաղված և գուցէ ուրիշների գործիքն է, բայց իրողութիւնն այն է, որ նա մինչև այժմ յամառվել է և փորձում է շարունակել իր յամառութիւնը պարսկական հողերի գրաւման գործում:

Ոչ ոք չէ ուզում հաւատալ, որ բանը կը հասնի պատերազմական գործողութիւնների, բայց չէ կարելի չարձանագրել, որ դրութիւնը լուրջ է:

Ա. Քալանթար

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՄԱՀՎԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

(Սեփական թղթակցից)

Էջմիածին, 1 Նոյեմբ. 1 ժ.

Վեհափառ կաթողիկոսի մահվան մասին յայտնված է թեմական առաջնորդներին:

Կազմված են արձանագրութիւններ վեհափառի մահվան և հիւանդութեան մասին և ստորագրված են սինօդի ներկայ եղած անդամների և բժիշկների կողմից:

Սինօդի յատուկ նիստում վճռված է թաղել Նոյեմբերի 6-ին, Մակար կաթողիկոսի գերեզմանի մօտ: Ժողովուրդը բողոքում է այդ բանի դէմ:

Ստացված են հեռագիրներ՝ կովկասեան Փոխարքայ Վօրօնցօվ-Դաշկովից, Կ. Պօլսի պատրիարք Օրմանեանից, թեմական առաջնորդներից:

Նոր-Նախիջևանի Հայոց Բարեգործական ընկերութիւնը պսակի փոխարէն որոշել է հիմնել տասը թօշակ Խրիմեանի յիշատակին տեղական սեմինարիայում:

Կարապետ վարդապետը ընտրված է Աստրախանի առաջնորդ:

Դանիէլեանց

—

«Մշակի» խմբագրութիւնը յանձնեց իր անդամ պ. Հ. Առաքելեանին ներկայ լինել խմբագրութեան կողմից Էջմիածնում ամենայն հայոց կաթողիկոսի թաղման ժամանակ:

—

Երէկ, նոյեմբերի 2-ին, մահմեդականների մզկիթում կաթողիկոսի մահվան առիթով կատարվեց հանդիսաւոր հոգեհանգիստ: Մզկիթը լի էր թուրք և օտարազգի խուռն բազմութեամբ: Ներկայ էին պարսից հիւպատոսը, Թիֆլիսի քաղաքային ինքնավարութեան ներկայացուցիչները, բոլոր ազգերի մամուլի ներկայացուցիչները, զանազան հաստատութիւնների և հիմնարկութիւնների պատգամաւորները և այլն: Թիֆլիսի թեմի առաջնորդի կողմից ուղարկված էր Դիոնէսիոս վարդապետը չորս քահանայի հետ:

Ճառեր արտասանեցին դագի Ախունդ-Մահամադ-զադէն, «Մօլլա Նասրէդդին» երգիծաբանական թերթի աշխատակից Նէյման-զադէն, Միր-Մահմեդ Հուսէյին-աղա, ուսանաւոր կարդաց մօլլա-Ախունդ-Աբաս-Կուլին. խօսեց նաև Յ. Ճահպազեան: Ճառերի մէջ բոլորն էլ գովաբանեցին հանգուցեալ կաթողիկոսին, նրա ժողովրդական մարդ և բարեացակամ ու գեղեցիկ յատկութիւններով օժտված լինելը:

—

Կաթողիկոսի թաղմանը ներկայ լինելու համար վրաց ազնուականութեան կողմից իբրև ներկայացուցիչ Էջմիածին է գնում ազնուականութեան պարագլուխ իշխ. Ս. Թումանօվը:

—

Հինգշաբթի երեկոյեան Թիֆլիսի դուման, ընդունելով ուպրավայի առաջարկը՝ ուղարկելու Թիֆլիսի քաղաքագլուխ իշխան Չերքէզօվին Էջմիածին, ամենայն հայոց կաթողիկոսի թաղմանը ներկայ լինելու և արծաթեայ պսակ դնելու Թիֆլիս քաղաքի անունից, ընտրեց նաև Դումայի ձայնաւորներ Լոնկեվիչին և Օստրօգօրսկուն լինել պատգամաւորութեան անդամներ և յանձնարարեց ձայնաւոր Հ. Առաքելեանին, որ նոյնպէս գնալու է Էջմիածին, միանալ պատգամաւորութեան: Այսպիսով, Թիֆլիսի քաղաքային ինքնավարութեան ներկայացուցիչները Էջմիածնում ամենայն հայոց կաթողիկոսի թաղման ժամանակ կը լինեն— քաղաքագլուխ Չերքէզօվ, ձայնաւորներ՝ Լոնկեվիչ, Օստրօգօրսկի և Հ. Առաքելեան: Միևնոյն ժամանակ դուման որոշեց, որ ձայնաւորներից ով այդ օր ներկայ կը լինի Էջմիածնում, նոյնպէս մտնի պատգամաւորութեան կազմի մէջ:

—

Թիֆլիսի Հայոց Բարեգործական ընկերութեան վարչութիւնը իր վերջին նիստում որոշեց յանձնել վարչութեան նախագահ պ. Սամսոն Յարութիւնեանին գնալ Էջմիածին՝ ներկայ լինելու կաթողիկոսի թաղման: Վարչութիւնը որոշեց նոյնպէս պահել որբանոց-դպրոցում 5 որբ Խրիմեանի անունով:

—

Գայիանեան օրիորդաց դպրոցի հոգաբարձութիւնը և ուսուցչական մարմինը որոշել է՝ 1) պահել դպրոցում 3 չքաւոր թօշակաւոր յանուն Խրիմեան Հայրիկի, 2) յանձնել հոգաբարձութեան նախագահ պ. Հ. Առաքելեանին և փոխ-նախագահ Տ. Թադէոսեանին ներկայ լինել կաթողիկոսի թաղման:

—

Թիֆլիսի մասգործների արհեստակցական միութիւնը իր նիստին որոշել է, որ նոյեմբերի 6-ին կաթողիկոսի թաղման օրը փակված լինեն մեր բոլոր խանութները և այդ օրը Վանքի մայր եկեղեցում ներկայ լինի հոգեհանգստին իրանց համքարութիւնը:

—

Ստացանք Ստ. Մալխասեանից, պսակի փոխարէն, Նոր-Բայազէտի սովեալների օգտին՝ հինգ րուբլի:

—

Նոյեմբերի 2-ին, առաւօտեան ժամը 11-ին, Միքայէլեան հիւանդանոցի վարչութեան կարգադրութեամբ նոյն հիւանդանոցի հայոց ս. Աստուածածին եկեղեցում հոգեհանգիստ կատարվեց կաթողիկոսի մահվան առիթով:

—

Կարս, 30 հոկտեմբերի

Յուսիկ եպիսկոպոսի ցուժարեր հեռագիրը յայտարարեց, որ հոկտեմբերի 29-ին «Նորին ս. օծութիւն պատրիարք կաթողիկոսը ի Տէր փոխեցաւ»: Այս առիթով որբացեալ հայ ժողովրդի ներկայութեամբ այսօր հոգեհանգիստ կատարվեց ս. Աստուածածին եկեղեցում: Արձակված էին բոլոր դպրոցների հայ աշակերտները. փակված էին տեղ տեղ մի քանի խանութներ: Հոգեհանգիստը անցաւ շատ արագ, համառօտ և անշուք: Անշուք և համառօտ էր նոյնպէս տէր-Մինասի ատենաբանութիւնը: Չը գիտեմ ինչ էր պատճառը, որ տէր-հայրը այս անգամ չափից դուրս ժլատ երևաց իր ատենաբանութեան մէջ:

Այստեղ հարկաւոր է յիշեցնել, որ մտաւորակը աւելի շատ գործ է կատարում, քան բարոյական պարտականութիւնը: Մենք դեռ չենք քմոռացել, որ գօրօդօվօյ Բօզանդօվի թաղման օրը առաւօտվանից բոլոր խանութները մինչև ժամը 2-ը պինդ փակված էին. իսկ այժմ՝ ամենայն հայոց կաթողիկոսի հոգեհանգստին բացակայ էր ժողովրդի մեծամասնութիւնը և մի քանի րոպէ կիսափակ էին մի քանի խանութներ: Պատճառը շատ պարզ է. այն ժամանակ գործում էր մտրակը, իսկ այժմ՝ բարոյական պարտականութիւնը. բայց ամենքիս էլ յայտնի է, որ բարոյական պարտականութեան մէջ մեր ժողովուրդը վաղուց ցոյց է տուել իր անանկութիւնը:

Արամ

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

Պետերբուրգ, 1 Նոյեմբերի

Առևտրի մինիստրութեան կից գումարված մասնաժողովը որոշեց ոչ մի ձեռնարկութեան չը դիմել հայի շուկան և հացի գինը կանոնաւորելու վերաբերութեամբ. իսկ մասնաւոր ձեռնարկութիւնների մշակման համար ընտրվեց մի մասնախումբ: («Հ. Գ.»)

—

Ռոստով-Դօնի վրա, 1 Նոյեմբերի

Ձերբակալվեցին հինգ չարագործներ, որոնց թւումն է և մի հայ քահանայ, որոնք պատրաստվում էին կողոպտել դրամատարին երկաթուղու վագոնում: («Հ. Գ.»)

—

Թ է հ ր ա ն: Մէջլիսին զեկուցվեց նախահաշուի մասնաժողովի եզրակացութիւնը: Պարսկաստանի նախահաշիւը չէր կազմվում 25 տարի: Այդ ժամանակամիջոցում անխնայ ծախքերի հետ գոյացել է 6 միլիօն դէֆիցիտ: Մէջլիսը վերացնելով մի քանի արտօնութիւններ և ոչնչացնելով 2000 հոգու ռոճիկները՝ տնտեսեց 8 միլիօն: Շահին նշանակված է մէկ միլիօն ռոճիկ տարեկան և 180,000 պուդ ցորեն և ծղօտ, մինիստրներին՝ 10—11 հազար: («Հ. Գ.»)

—

Թէհրան, 2 Նոյեմբերի

Հոկտեմբերի 30-ին ցերեկով Շահը, ուղեկցութեամբ մինիստրների, շատ պրինցների և ականաւոր պարսիկների, այցելեց մէջլիսը: Նա մտաւ թնդանօթների պարպումի հետ միաժամանակ. նրա մտնելու րոպէին սկսեցին թնդանօթներ պարպել: Նա նստեց գահ, դիմեց մի ճառով, յայտնելով որ նա եկաւ անձամբ շնորհակալութիւն յայտնելու բոլոր պատգամաւորներին նրանց մեծ աշխատանքների համար՝ ի բարեկեցութիւն և բարօրութիւն պետութեան և ժողովրդի: Սէյդ-Աբդուլլան մէջլիսի կողմից շնորհակալութիւն յայտնեց Շահին մէջլիսին ցոյց տուած մեծ պատուի համար. «Դուք ձեր այդ մեծահոգի վարմունքով անպայման կամրացնէք,—ասաց հռետորը,—ժողովրդի վստահութիւնը դէպի բարձր իշխանութիւնը»: Ապա Շահը, համաձայն հոկտեմբերի 8-ից յետոյ ստորագրած սահմանադրութեան, հանդիսաւորապէս երդվեց և մէջլիսից գնաց պալատ: («Բէյտէր»)

—

Կ. Պօլիս, 2 Նոյեմբերի

Բ. Դուռը իր դեսպանատներին բողոքագիր ուղարկեց, որով մատնանշում է, որ բուլղարական հրոսակախմբերը յարձակումներ են գործում մահմեդականների և թիւրքաց զինուորների վրա, ցանկանալով դրանով բեպրեսիաներ յարուցել Բ. Դրան կողմից: Թիւրքաց կառավարութիւնը այդ պատճառով պնդում է, որ մեծ պետութիւնները Սօֆիայում համապատասխան նկատողութիւն անեն: («Հ. Գ.»)

ՊԵՏԱԿԱՆ ԴՈՒՄԱ

—

«Մշակի» թղթակիցը հեռագրում է Պետերբուրգից, որ Պետական Դուման իր նիստում ձայների ջախջախիչ մեծամասնութեամբ, այն է 371 ձայնով ընդդէմ 9-ի, ընտրեց Դումայի նախագահ Խոմեակովին:

Դումայի բոլոր անդամները դեռ չեն հաւաքված:

Դումայի ընդհանուր կազմը և նրա բնաւորութիւնը հետաքրքրութեան առարկայ են բոլորի համար:

Մեր թղթակիցը խոստանում է տեղեկութիւններ հաղորդել Դումայի գործունէութեան բնորոշ երևոյթների մասին:

ԽՈՄԵԱԿՕՎ

(Պետական Դումայի Նոր Նախագահը)

—

Պետական Դումայի Նորընտիր Նախագահ Ն. Խոմեակովը ուղիղ շառաւիղ է յայտնի սլաւօնօֆիլներ՝ եղբայրներ Խոմեակովների: Նա եղել է իր հայրենի Սմօլենսկ նահանգում, որտեղ ունի ժառանգական կալուածներ, և յայտնի է որպէս լաւ գիւղատնտես, ազնուականների պարագլուխ, զեմստվօյի Նախագահ և մինիստր Երմօլօվի օրով հրաւիրված էր երկրագործական մինիստրութեան գիւղատնտեսական բաժանմունքի կառավարիչ:

Իր համոզմունքով չափաւոր հոկտեմբերեան Խոմեակովը աւելի մօտ է յայտնի Դմ. Ն. Շիպօվի ուղղութեան. խառնուրդ սլաւօնօֆիլների աշխարհահայեցողութեան («Թագաւորին՝ կառավարել, ժողովրդին՝ կարծիք յայտնել») և ժամանակակից սահմանադրական ուղղութեան: Դումայի անդամ ընտրվելուն պէս, Ն. Խոմեակովը օրերս հրաժարվեց Պետ. Խորհրդի անդամ լինելուց, որի մէջ նա ընտրված էր ազնուականների կուրիայից:

Յամենայն դէպս լաւ է, որ ընտրվել է չափաւորական Խոմեակովը, թէ չէ պիտի անցնէր Եկատերինօսլավի զեմստվօյեան գործիչ պ. Ռօձիանկօն, վատ հռչակ վայելող մի անձն, որ վերջերս նախագահեց Մօսկվայում կայացած ազնուականների ժողովին՝ ցոյց տալով ևս առաւել իր յետադիմական բնոյթը:

Գ. Զ.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻ ԱՌԱՋԱՐԿ

(Նամակ խմբագրութեան)

—

Խրիմեան Հայրիկի մահը ընդհանրապէս ցաւ պատճառեց հայութեան բոլոր խաւերին անխտիր, իսկ ինձ, մասնաւորապէս կարող եմ ասել, անասելի վիշտ պատճառեց:

Եւ դա բղխում էր իմ ունեցած երախտագիտութիւնից դէպի Հայրիկը:

Եւ հէնց դրա առիթով ես ուզում եմ ասել մի երկու խօսք, մի պարզ դիմում իմ հայրենակիցներիս, իսկ Հայրիկի սիրողներին՝ ընդհանրապէս:

Այն, ինչ որ ես պիտի պատմեմ, դա միայն իմ վրա չէ կատարվել, այլ դա կատարվել է շատերի՝ զուլումի երկրէն փախչողների նկատմամբ ընդհանրապէս: Ամենայն վստահութեամբ կարելի է ասել, որ զուլումի երկրէն՝ Հայրիկի վաթանէն փախչող իւրաքանչիւրը մի անհատ սրտացել է Հայրիկի և օրհնութիւնը և խրատները և նիւ-

թական աջակցութիւնը, ինչ ասել կուզի, որ ես ալ, որպէս գուլումի երկրէն փախչող, ստացել եմ Հայրիկից այդ երեքը. այն է՝ 1) այն բուռն ազգասիրութիւնն և ժողովրդասիրութիւնը, որ նա ցոյց տուեց 40-ական թւականներին սկսած, 2) այն բուռն մխիթարութիւնն և հայրական օրհնութիւնը, որ նա ցոյց տուեց իր կաթողիկոսութեան շրջանում դէպի իր ցրւած հօտը:

Ուստի նրանք, որոնք տածում են յարգանք դէպի նրա 70 երկար և խառն տարիների ժողովրդասիրական ձգտման, այժմ այս յարմար առթին՝ հրապարակ թող գան ցոյց տալ իրանց երախտագիտութիւնը, օժանդակելով նրա անուան մի այնպիսի հիմնարկութեան, որն անշուշտ Հայրիկի ամենասիրելի իղձն է եղած. և այդ հիմնարկութիւնը կը լինի ոչ այլ ինչ, եթէ ոչ որբերի համար Հայրիկի անունով որբանոց մը պահել:

Եւ դրա համար ես դնում Հայրիկից ստացած 8 րուբլի նոյն կամ նման նպատակով «Մշակի» խմբագրութեան տրամադրութեան տակ:

Ցանկալի էր և այլ կարծիք շօշափված հարցի առիթով:

Արամ Թ.-եանց

ԼԷՕԻ ՅՕԲԵԼԵԱՆԸ

Մի խումբ հայ ինտելիգենտների ձեռնարկութեամբ առաջիկայ 1908 թ. ապրիլին տօնվելու է Լէօի գրական գործունէութեան քսանհինգամեակը: Հարկ չը կայ անշուշտ ծանօթացնելու հայ հասարակութեանը այդ տաղանդաւոր և բազմաշխատ վաստակաւորին:

Ո՞ւմ յայտնի չէ Լէօի անունը: Բաւական է ասել, որ քսան և հինգ տարի շարունակ նա հազուագիւտ եռանդով և աշխատասիրութեամբ, որ միայն նրան է յատուկ, անընդհատ գործել է թէ իբրև վիպագիր, թէ իբրև հրապարակախօս և թէ, մանաւանդ, իբրև անխոնջ և բարեխիղճ ուսումնասիրող հայ պատմութեան և գրականութեան:

Այդ քառորդ դարում հայ իրականութեան մէջ համարեա չէ եղել և ոչ մի խոշոր ու այրող խնդիր, որի մասին Լէօն ասած չը լինէր իր ուժեղ, համարձակ ու անկեղծ խօսքը: Նրա շնորհիւ մեր մօտիկ գրական և պատմական անցեալը և մի շարք հայ գործիչներ իրանց իսկական պատկերով և իրանց կեանքի ու գործունէութեան խրատական կողմերով մեր երիտասարդութեան և հայ ամբողջ ընթերցող հասարակութեան սեփականութիւն դարձան: Այսօր ո՞ւմ յայտնի չեն նրա «Հայկական տպագրութեան» ստուար հատորները, նրա «Գ. Արծրունին», «Ստ. Նազարեանը», «Մեսրովբ Մաշտոցը», «Յովսէփ Արղութեանը»... Եւ բոլոր իր այդ երկերի մէջ Լէօն դրել է իր անկեղծ շեշտը, իր ազատ խոհերը, իր լուսամիտ հայեացքները և իր բուռն ու խորունկ սէրը դէպի հայ ժողովուրդը:

Գրական մի այսպիսի բազմավաստակ աշխատաւոր այսօր բոլորում է իր քսանհինգամեայ գործունէութիւնը: Տարիները և հայ գրագէտին վիճակված դժնդակ նիւթական կացութիւնը թէև ծանրացել են նրա ուսին, յոգնեցրել նրան ֆիզիքապէս, սակայն բնաւ չեն թուլացրել նրա եռանդը և նրա բեղմնաւոր ու բազմակողմանի տաղանդը, որ լաւագոյն պայմանների է կարօտ աւելի փայլուն արդիւնքներ տալու համար:

Ժամանակ է, որ գիտակից հայ հասարակութիւնը կատարի իր բարոյական պարտքը դէպի այս գրական յոգնաջան աշխատաւորը, որ հայկական մտաւոր ասպարէզում խոշորագոյն տեղերից մէկը գրաւած ունի: Հարկաւոր է որպէս գերագոյն պարտք, որպէս երախտագիտական մի ազնիւ հատուցում, ոչ միայն շքեղ հասարակական հանդէսով պատշաճաւոր յարգանք մատուցանել վաստակաւոր հայ գրագէտին, այլ և նիւթապէս հնար տալ նրան շարունակելու այսուհետև ևս իր այնքան շահեկան և այնքան բեղմնաւոր աշխատանքը:

Վստահ ենք, որ այս կոչը լայն արձագանք կը գտնի հայ ժողովրդի բոլոր խաւերում և Լէօի գրական գործունէութեան յօբելեանը կը դառնայ ազգային գրականութեան մի ընդհանուր տօն, քաջալերիչ և ներշնչող գալիք սերունդներին:

Յօբելեանի համար Թիֆլիսում կազմված կարգադրիչ յանձնաժողովը շուտով կը հրատարակի ի գիտութիւն հասարակութեան յօբելեանի մանրամասն ծրագիրը: Ցանկալի է այժմէն իսկ, որ նոյն նպատակով յանձնաժողովներ կազմվեն բոլոր հայաշատ կենտրոններում և յարաբերութեան մէջ մտնեն Թիֆլիսի յանձնաժողովի հետ:

Նախագահ յանձնաժողովի՝
Ա. Ահարոնեան

Անդամներ՝
Բժ. Վ. Արծրունի
Տիկ. Հ. Առստամեան
Բժ. Ա. Խատիսեան
Ս. Յարութիւնեան
Բժ. Բ. Նաւասարդեան
Ա. Սարուխանեան

Անդամ-քարտուղար՝ Յակ. Քոչարեան

Յ. Գ.—Յանձնաժողովի հասցէն է՝ Թիֆլիսի Հայոց Բարեգործական ընկերութեան գրասենեակը (Абасъ-Абатская площадь, սեփական տուն), յանձնել. յանձնաժողովի քարտուղար՝ Յակ. Քոչարեանին:

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԱՐԴԻՒՆՔԸ ԵՒ ԱՊԱԳԱՅԻ ՀԵՌԱՆԿԱՐԸ

«Մշակի» ընթերցողները արդէն գիտեն 3-րդ Պետական Դումայի պատգամաւորական ընտրութիւնների արդիւնքի մասին. բոլոր պատգամաւորների 70%-ը աջակողմեաններ են, սրանց մէջ հաշւելով և հօկտեմբերեաններին, որոնք ընդամենը 30% են կազմում, իսկ միւս 40%-ը հօկտեմբերեաններից էլ աւելի աջ գտնվող տարրերն են կազմում, որոնք, ինչպէս յայտնի է, ձգտում են Ռուսաստանի սահմանադրութեան դամբանականը կարդալ և միանգամից վերադառնալ նախկին միահեծան ռէժիմին:

Ի նկատի առնելով յունիսի 3-ի դրակոնեան ընտրողական օրէնքը և կառավարութեան գործ դրած այն բոլոր բռնազբօսիկ միջոցներն ու «բացատրութիւնները», որոնցով նա ամեն կերպ աշխատում էր հեռու պահել ընտրութիւններից երկրի բոլոր դեմօկրատական տարրերին, ընտրութիւնների այդպիսի հետևանքը բոլորովին զարմանալի չէ: Միակ զարմանալի բանը, գուցէ, այն է, որ հօկտեմբերեանները, որոնք արդէ մինիստրութեան ամենացանկալի տարրերն են համարվում Դումայում, աւելի քիչ թւով անցան, քան նրանցից էլ աւելի աջ գտնվող տարրերը: Եւ այդ հանգամանքը, ինչպէս երևում է, մեծ անակնկալ է եղել հէնց սևհարիւրեակայինների համար, որոնք, մոռացութեան տալով թէ յունիսի 3-ի օրէնքը և թէ կառավարութեան ձեռք առած միւս բոլոր բռնազբօսիկ միջոցները, սկսել են արդէն իրանց մամուլի մէջ «աջակողմեանների» յաղթութիւնը տօնել ու թմբկահարել: Նրանք աշխատում են իրանց մամուլի միջոցով հաւատացնել, թէ ժողովրդի տրամադրութիւնը այժմ այն աստիճան փոխված է, որ նա երես է դարձրել ձախակողմեաններից և ցանկանում է հին կարգերին վերադառնալ:

Իբրև պատասխան այդ անհերես խրախճանքի, պ. Ֆ. Կոկօշկինը վերոգրեալ վերնագրով մի ընդարձակ յօդուած է զետեղել «Русск. Вѣд.» թերթի № 241-րդում, որով նա անալիզի է ենթարկում կատարված ընտրութիւնները և ապացուցանում է, որ «յաղթողները» խիստ չափազանցնում են իրանց եզրակացութիւնները և շատ աւելի ինքնախաբէութեամբ են պարապում, ենթադրելով թէ իրապէս փոփոխութիւն է տեղի ունեցել ժողովրդի տրամադրութեան մէջ:

«Այո, աջակողմեանները յաղթեցին,—ասում է պ. Կոկօշկինը,—և ընտրութիւնների հետևանքները շատ խրատական են. բայց խրատական են ոչ բոլորովին այն իմաստով, ինչպէս որ հասկանում են կամ, աւելի ճիշտ, հասկանալ են ձևանում յաղթողները: Երկրի տրամադրութիւնը յիրաւի որ լաւ որոշվեց, և աւելի լաւ որոշվեց երկրում գոյութիւն ունեցող երկարակութիւնը: Ընտրողական այն սիստեմը, որը մի խումբ արտօնեալ ընտրողներին աւելի մեծ կշիռ է տալիս, քան ժողովրդի մասսաներին, իր գործը կատարեց. նա արտաքին կողմից աջողութիւն պարգևեց հօկտեմբերեաններին ու «իսկական ռուս մարդկանց»: Բայց այնպիսի տեղերում, ուր ներկայ նոր օրէնքով էլ կարող էր ժողովրդի մեծամասնութեան կամքը արտայայտվիլ, շատ քիչ բացառութեամբ օպպօզիցիայի թեկնածուները անցան: Ընդդէմ 2 հազար ձայնի, որ Մօսկվայի առաջին կուրիայում ստացան հօկտեմբերեանները, կան 16 հազար ձայներ, որ երկրորդ կուրիայում կադետները ստացան: Յիրաւի որ պէտք է լաւ մտածեն այդ փաստի վրա իրանց «յաղթութիւնը տօնողները» ամենավառվռուն լաւատեսներն անգամ: Ախր եթէ մինչև իսկ միահեծանութեան օրով էլ անկարելի է հաշուի չառնել ժողովրդի մեծամասնութեան գիտակցութեան արթնումը, աւելի ևս այդ չէ կարելի հաշուի չառնել ներկայացուցչական կառավարութեան սիստեմի օրով: Ճիշտ է, pays legal անունով մի թէօրիա կայ, որի համաձայն, երկիր ասելով, պէտք է այդ երկրի արտօնեալ ընտրողներին հասկանալ. բայց պատմութիւնից նոյնպէս յայտնի է, թէ այդ թէօրիան ուր է տանում: Եւ միթէ մենք այնպիսի ժամանակներում ենք ապրում, որպիսզի այդպիսի թէօրիան կարողանայ հաստատուն աջողութիւն գտնել»:

Ապա խօսելով այն մասին, որ ներկայումս բոլոր առաջադէմ ու քաղաքակրթված երկիրներում ընդհանուր ընտրողական օրէնքի սիստեմն է տիրապետում, որը հետըզհետէ մտցվում է և այնպիսի երկիրներում, ուր այդ օրէնքը մի քանի չնչին սահմանափակումներ ունի, պ. Կոկօշկինը աւելացնում է. «Միթէ լուրջ կերպով կարելի է մտածել, թէ Ռուսաստանը իր արթնած ու արագութեամբ աճող ժողովրդային գիտակցութեամբ կարող է երկար դուրս մնալ այդ մեծ հոսանքից, որը իր մէջ է առնում ամբողջ կուլտուրական մարդկութիւնը: Այդպէս մտածել կը նշանակէր գիտակցաբար գոցել աչքերը ու չը տեսնել պատմական անխուսափելի էվօլիւցիան, և նշանաբան ընտրել «մեզնից յետոյ թէկուզ ջրհեղեղ» ասացուածքը, առանց, սակայն, վստահ լինելու, որ ջրհեղեղը իսկապէս մեզնից յետոյ պիտի լինի»:

Իբրև ապացոյց այն բանի, որ Ռուսաստանը բոլորովին չէ կամենում հին կարգերին վերադառնալ, պ. Կոկօշկինը մատնանիշ է անում այն հանգամանքի վրա, որ կալուածատէրերից ու խոշոր բուրժուաներից շատ-շատերը ընտրութիւնների ժամանակ օպպօզիցիային են ձայն տուել, այլ ոչ աջակողմեաններին: Այդ, պարզապէս, բացատրվում է նրանով, որ Ռուսաստանի ունևոր դասակարգերն էլ են ցանկանում իրականացած տեսնել այնպիսի սահմանադրութիւն, ինչպիսին գոյութիւն ունի Եւրոպայում:

«Սահմանադրութիւնը կապիտալիստների համար պակաս անհրաժեշտ չէ,—ասում է պ. Կոկօշկինը,—քան ժողովրդի միւս մասի համար: Շատերը չափազանցնում են սահմանադրութեան նշանակութիւնը, ենթադրելով թէ նրա մէջ արտայայտվում է ժողովրդի ամբողջ կեանքը, նրա ամբողջ կուլտուրա-պատմական կերպարանքը: Դա ճիշտ չէ: Սահմանադրութիւնը կեանքի արտաքին ձևն է միայն, որի մէջ ամեն մի ժողովուրդ իր յատուկ կենսական բովանդակութիւնն է լցնում: Բայց հէնց այդ պատճառով էլ սահմանադրական կարգերը ընդհանուր մարդկային նշանակութիւն ունեն: Դա քաղաքական կեանքի այն ձևն է, որը անպայման անհրաժեշտ է ամեն մի երկրին, որը մի յայտնի աստիճան տնտեսական ու կուլտուրական զարգացման է հասել: Սահմանադրութիւնը միևնոյն ժամանակ մի վերացական սկզբունք չէ միայն. դա որոշ, միմեանց հետ շաղկապված և միմեանցից անբաժան հաստատութիւնների ամբողջութիւնն է: Սահմանադրութեան և միահեծանութեան միջև ոչ մի միջին տեղ բռնող ձև չը կայ և չէ էլ կարող լինել: Սահմանադրութիւնը կարելի է ընդունել կամ մերժել, բայց չէ կարելի նրան կիսով չափ ընդունել: Եւ այդ դիլեմմայի առաջ ընտրութիւնը մեր հայրենիքի համար արդէն որոշված է մեր պատմական զարգացման ամբողջ ընթացքով: «Ռուսաստանը արդէն զարգացել և այլևս չէ համապատասխանում արդի կառավարչական սիստեմին»—շատ ճիշտ կերպով ասվում է 1905 թ. հոկտեմբերի 17-ին հրատարակված պաշտօնական դօկումենտի մէջ: Մօտաւորապէս նոյն ժամանակներում ֆրանսիական յայտնի պատմաբան Սէնիօբօսն էլ շատ սրամիտ ու համոզեցուցիչ խօսքերով բնորոշեց Ռուսաստանի դրութիւնը: «Եթէ դուք,—ասում էր նա, դիմելով հին կարգերի կողմնակիցներին,—պահպանէիք կեանքի նահապետական կազմը իր ամբողջութեամբ, եթէ դուք պահպանէիք ճորտական իրաւունքը և բնական տնտեսութիւնը, այն ժամանակ դուք կը կարողանայիք պահպանել նահապետական սկզբունքները նաև ձեր քաղաքական կեանքի մէջ: Բայց դուք ուրիշ բան ցանկացաք. դուք ցանկացաք ունենալ երկաթուղիներ, բանկեր, խոշոր արդիւնաբերութիւն, արտաքին շուկաներ, բոլոր նորագոյն տեխնիքական կատարելագործութիւններով օժտված զօրք, դուք ցանկացաք եւրօպական պետութիւն լինել, որը ընդունակ լինի մրցելու միւս կուլտուրական պետութիւնների հետ կեանքի և բոլոր ասպարէզներում: Բայց եթէ այդպէս է, այն ժամանակ դուք պէտք է ընդունէք քաղաքական կեանքի և եւրօպական ձևերը»:

«Ահա հէնց այս հասարակ ճշմարտութիւնն է,—շարունակում է պ. Կոկօշկինը,—որ չեն հասկանում «իսկական ռուս մարդիկ» և «հոկտեմբերեանները»: Առաջինները կարծում են, թէ կարելի է հին կարգերին վերադառնալ, վերջինները երազում են՝ հաշտեցնել հինը նորի հետ, մէկի և միւսի կտորները միմեանց կպցնելով մի նոր քաղաքական կազմ ստեղծել, որը համապատասխան լինի «պատմական գործադրելիութեանը»: Այդ երազը նոյնչափ անգործադրելի է, ինչպէս և ծայրայեղ ձախակողմեանների երազները: Այնպիսի մի «իսկական-ռուսական» սահմանադրութիւն ստեղծելը, որը նման չը լինի եւրօպական սահմանադրութիւններին, նոյնչափ անհնարին է, ինչպէս և «իսկական-ռուսական կանոնադրութեամբ բանկ ստեղծելը, կամ թէ ոչ-եւրօպական շաբլօնով, այլ «իսկական-ռուսական» եղանակով երկաթուղի շինելը: Եւ ահա թէ ինչու ես կարծում եմ, որ խոշոր բուրժուազիայի այն ներկայացուցիչները, որոնք հօկտեմբերեանների հակառակ են քուէարկում, մեծ մասամբ իրանց դասակարգային շահերը չը հասկացողներ կամ այդ շահերը ինքնազոհութեամբ մոռացողներ չեն: Ոչ. դրանք պարզապէս աւելի լուսաւորված ու աւելի հեռատես մարդիկ են, քան մնացածները, և այդ պատճառով էլ նրանք շատ աւելի լաւ են հասկանում այն կապը, որ կայ իրանց դասակարգային և ամբողջ երկրի շահերի միջև»:

Առանձնապէս հօկտեմբերեանների մասին խօսելով՝ պ. Կոկօշկինը այն միտքն է յայտնում, որ այդ կուսակցութիւնը գուցէ կարողանար խոշոր դեր խաղալ քաղաքական կեանքի մէջ, եթէ նա իր հետևողներին խիստ սահմանադրական ճանապարհով տանէր: Բայց այդ կարելի էր յուսալ, քանի որ այդ կուսակցութեան ղեկավարներն էին Դ. Ն. Շիպօվը և հանգուցեալ կոմս Հէյդէնը: Իսկ այդ յոյսը միանգամայն անհետացաւ այն օրվանից, երբ կուսակցութեան ամբողջ ղեկը Գուչկօվի ձեռքն անցաւ:

Գալով ժողովրդի «այն բարձր խաւերին, որոնք բացառապէս իրանց դասակարգային ինքնապաշտպանութեան զգացմունքով են ղեկավարվում, մոռանալով այն սերտ կապը, որ գոյութիւն ունի իրանց և ժողովրդի մնացեալ մասի շահերի միջև», պ. Կոկօշկինը ասում է. «Փոխանակ աշխատելու կարգի բերել և մի ընդհանուր հոսանքի մէջ մտցնել կեանքի խորքում հոսող հեղեղը, նրանք կամենում են այդ հեղեղը կանգնեցնել՝ մակերևոյթի վրա դէպի հակառակ կողմը հոսանք ստեղծելով: Այդպիսով սպասվող հանգստութիւնն ու հարթութիւնը չի ստացվի. իսկ այդպիսի դրութեան հետևանքը յաճախ ջրհեղեղ է լինում»:

Ռ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳՈՐԾԱԴՈՒԼԸ ՎԱՆԱՅ ՄԷՋ

Վերջերս Վանայ մէջ իրարու յաջորդող արհեստակցական միութիւններն ու գործադուլները գիտակից մի հոսանք, բուռն կարիքի արգասիք էին, թէ՞ անմիտ հետևողականութեան և կոյր նմանողութեան ցայտուն արտայայտութիւն: Անշուշտ վերջինս: Միջավայրին ու պարագաներուն անգիտակից, իրենց իսկ իրականութեան մէջ վրխտացող բազմաթիւ երևոյթներուն կոյր արհեստաւոր երիտասարդութիւնը, աւելի ճիշդ՝ պատանեկութիւնը բռնկեցաւ յանկարծ այն քանի մը կայծերէն, զորս իր դիւրավառ ուղեղին մէջ նետեցին այն կարգ մը «դուրսեցի» անձնաւորութիւնները, որք կուզէին պարծիլ գործ մը տեսած ըլլալու գիտակցութեամբ, կուզէին յայտնել իրենց գոյութիւնը և ապացուցանել ընկերվարական սկզբունքներուն հաւատարիմ ըլլալնին: Իսկ արհեստաւոր աշակերտութիւնն առանց շրջահայեցութեան, առանց մտածելու՝ կուրօրէն նետուեցաւ հոսանքին մէջ. չէ՞ որ մէկ կողմէն շահու ակնկալութիւնը, միւս կողմէ՝ սօցիալիզմը իրականացնելու, եւրոպացի բանուորին նմանած ըլլալու գիտակցութիւնը թևեր կուտային իրենց: Իսկ արդիւնք: Յաջող ելքի մասին ամենքն ալ վստահ էին:

Ամբոխը միշտ կարճատես եղած է. երբ անգամ մը բռնկեցաւ, ա՛լ գլխաւորապէս կը դիմէ դէպի յիմարութիւն, որ՝ զգաստ վայրկեաններուն՝ ննջած կը մնայ անոր ուղեղի ծալքերուն տակ: Անշուշտ նոյն այդ ամբոխը կազմող անհատներէն ոևէ մէկը պաղարիւն կերպով դատելով հակառակ եզրակացութեան պիտի յանգէր, բայց՝ պարագաներէն ներշնչուած, մագնիսացած՝ ուրիշ կերպ մտածել չէ կարող, որովհետև կը պակսի անհատական զօրեղ ինքնուրոյնութիւնը, մանաւանդ Վանայ արհեստաւոր աշակերտութեան պէս տգէտ ամբոխի մէջ: Բանուորական իրաւունք, յաւելեալ արժէք, Կարլ Մարքս, Պլէխանով, Էնգէլս, որք թուղթի վրայ միայն տեսնուած էին, համաճարակի պէս անցան բոլոր ուղեղներէն, ու ժողով-ժողովի ետևէ, պահանջ-պահանջի ետևէ ծայր տալ սկսան:

Հոս վեր առնենք կահագործներու արհեստակցական միութիւնն ու գործադուլը. այդ միութիւնը ծանր-ծանր պահանջներ խմբագրեց, վարպետներուն ներկայացուց և գործադուլ յայտարարեց. ու վա՜յ այն աշակերտին, որ աշխատելու երթար. նախ կը սպառնային, ապա աղէկ մը ծեծ կը քաշէին և յետոյ ցաւին հետ բանուորական իրաւունք կը ներմուծէին անոնց... ոսկորներուն մէջ: Վարպետները կարդացին պահանջները. գլխաւոր աշակերտին (խալֆա) պէտք էր վճարուէր ամսական մէկ ոսկի, երկրորդ խալֆային՝ երեք մէջիտ, մնացեալներուն՝ երկու մէջիտ, իսկ առաջին անգամ ընդունուողներուն՝ որք դեռ նոր արհեստ պիտի ունենէին՝ մի մէջիտ. եթէ արկած մը պատահէր և բանուորը ա՛լ աշխատելու անկարող ըլլար՝ գործատէրն ընդմիշտ անոր ամսականը տալու էր. աշակերտի մը ճամբայ տալու պարագային՝ գործատէրը երկու ամսական պէտք էր ցնծալ անոր, ևայլն ևայլն: Վարպետները հաշիւ ըրին ու տեսան, որ եթէ այդ պահանջներու կէսն իսկ իրագործէին՝ վերջէն իրենք գլուխ-բաց մնալով գործադուլ պիտի յայտարարէին... բանուորներու դէմ: Իրաց այս վիճակին մէջ՝ վարպետներն ալ իրենց կարգին ժողով ըրին և որոշեցին ա՛լ չընդունիլ գործադուլ յայտարարողները, որք երբ իմացան այս որոշումը՝ սպառնալիք-սպառնալիքի ետևէն ուղարկեցին. «Եթէ բաւականութիւն չտաք մեր պահանջներուն, մենք ինքզինքնիս մեր ընկերքին մէջ ազատ ենք զգում» (?): Աս տողերը ես իմ աչքով տեսայ: Աս շատ լաւ ցոյց կուտայ, թէ գիտնուած գործադուլի կը դիմեն մեր պարոն սօցիալիստները, և հոս բացայայտ կերևի, թէ վարպետներն իրենց աշակերտներէն չէին ստանար այնքան շահ, որ անոնց գործադուլով իրենք ահագին վնասներ կրէին և պարտաւորուէին զիջանիլ:

Վանայ մէջ չկայ ո՛չ կապիտալ, որով և ո՛չ գործարան, ո՛չ իսկ խոշոր արհեստանոց: Ամեն մէկ վարպետ իր կարողութեան համեմատ ունի 1—8 աշակերտ, բայց միայն առաջնակարգ, մէտի վրայ համբաւող վարպետները կարող են պահել 8—9 աշակերտ. միջակ դասու վարպետները 4—5 հատ որ պահեն՝ դեռ շատ է. իսկ աշակերտներէն մէկը կամ երկուքը կրնան կանոնաւոր գործ տեսնել, մնացեալները համեմատաբար նոր ընդունուողներ են, որք դեռ նոր պէտք է որ բան մը ուսնին և յայտնի օգուտ մը հասցնեն իրենց վարպետին: Ամենքն ալ գրեթէ 10—20 տարու պատանիներ են, և այսպիսիներէ ի՞նչ կարևոր յաւելեալ արժէք մը պիտի ստանայ վարպետը, որ ինքը միյնակ իր բոլոր աշակերտներու չափ և աւելին կաշխատի ու գործ կարտադրէ: Իսկ անոնցմէ ստացած չնչին յաւելեալ արժէքը ո՛չ անիրաւութիւն ըսել է և ո՛չ շահագործում. չէ՞ որ աղոր փոխարէն աշակերտը կուսանի: Երկրի քաղաքական վիճակը յոռի է, որով և տնտեսականը յոռեգոյն. դրամ չկայ, սպառում չկայ, քաջալերութիւն չկայ, գործ չկայ: Ի՞նչ ընէ վարպետը. ծայրը ծայրին հազիւ կը բերէ, ու կելլեն գործադուլ կը յայտարարեն իրեն դէմ, կը սպառնան: Մեր ներկայ վիճակին մէջ՝ այսպիսի ընթացք մը պարզապէս աւազակութիւն է: Աշխատաւոր պատանեկութիւնն աղքատ է. վարպետն աւելի աղքատ է: Ու այսօր Վանայ մէջ արհեստաւորներու մեծամասնութիւնը, քանի մը աչքի ինկնող վարպետներու բացառութեամբ, կը պատկանի աղքատ դասակարգին. օրին կաշխատի, օրին կուտէ: Անկարելի է գտնել զուտ արհեստով պարապող բարեկեցիկ արհեստաւորներ. իսկ անոնք, որ բարեկեցիկ կը համարուին, միաժամանակ վաճառականութիւն ընելնին է պատճառը: Ահա թէ որոնց հանդէպ է որ գործադուլ կը յայտարարուի և զինեալ պահանջներ կը ներկայացուին. վարպետը ինչպէս գոհացնէ այդ պահանջները. իր սեփական աշխատութեամբն ալ անոնց տայ: Ամսական 4—5 լիրա հազիւ կը շահի: Եւ եթէ իր աշխատաւորներու պահանջին գոհացում տայ, իրեն մէկ լիրա ալ չի մնար. իսկ ինք առանց աշակերտի կրնայ շահիլ մինչև երեք լիրա ամսական. ըսել է՝ այս կերպ ինք կը շահագործուի: Բայց աշակերտութիւնը ասոր ալ կը պատասխանէ, թէ թո՛ղ բարձրացնեն վարպետներն իրենց արտադրութեանց արժէքը: Շատ գեղեցիկ: Ենթադրենք՝ թէ կահագործը պայմաններն ընդունեց և աթոռ մը 10 ղրուշով շինելու փոխարէն 15-ով շինեց, կօշկակարն ալ կօշիկին գինը նոյն համեմատութեամբ կը բարձրացնէ, դերձակը՝ իր հագուստին, միւսները՝ իրենց արտադրութեանց: Այդ պարագային ի՞նչ պիտի մտածեն խանութպանները. այդ տեսակ սուղ պայմաններու պիտի համակերպի՞ն. չեն կրնար. կը կործանին՝ եթէ առաջը չառնեն, որով իրենք ալ իրենց ապրանքներուն գինը պիտի բարձրացնեն: Նոյնը պիտի ընէ հացավաճառը, նոյնը պիտի ընէ մսավաճառը և վերջապէս նոյնը պիտի ընէ և՛ վաճառականը: Ի՞նչ շահեցաւ արհեստաւոր աշակերտութիւնը: Եթէ առաջ ամսական երկու մէջիտ կառնէր և բան մը չէր աւելցներ, հիմա երեք մէջիտ կառնէ ու դարձեալ բան մը չի աւելցներ: Ո՞ւր գացին այնքան բռնկումները, ժողովները, գործադուլները: Ի՞նչ շահեցան: Բացարձակապէս ո՛չինչ: Թերևս ըսուի թէ եթէ բան մը չշահեցան, գէթ իրենց մէջ արթնցաւ ըմբոստութեան, համերաշխութեան ոգին: Բայց այդ ոգին միշտ ալ պատրաստ է ժողովրդեան մէջ, երբ իր շահու խնդիրը կայ մէջտեղ: Այս շահու խնդիրը չէ՞ր որ Երզրումի թուրք ազգաբնակութիւնը մղեց միանալու հայ ազգաբնակութեան հետ, անոնց մէջ արթնցնելով ըմբոստութեան ոգին: Եւ անոնք չէին կարդացեր սօցիալիստական գրականութիւն, և ո՛չ ալ մէկը անոնց խօսեր էր Մարքսի թէօրիաներէն: Այսպէս ալ՝ Վանայ մէջ առանց խոշոր բառեր լսած ըլլալու շատ անգամ այս կամ այն խանութի աշակերտները միաբանած են վարպետի ոևէ յայտնի անիրաւութեան դէմ և իրենց պահանջներուն բաւարարութիւն ստացեր: Չըսենք թէ վարպետներու մէջ վատեր չկան. կան, և բաւական շատ: Բայց այդ մանաւորներու ընթացքը փոխելու համար ընդհանուրը զոհելու չէ, ծիծաղելի գործադուլներ յայտարարելու չէ: Կրնային կազմել արհեստաւոր աշակերտական միութիւն մը, որ գէթ վարպետներուն պէտք եղած ժամանակ ազդարարութիւնը ընէր, նոյնիսկ հարկ եղած պարագային սպառնալով և սպառնալիքն ալ գործադրելով: Կան քանի մը չորագլուխ վարպետներ, որք այդ կերպ միայն կը կակղին. աշակերտական միութիւն անհրաժեշտ է Վանայ համար. բայց անոնց մէջ տիրելու է առողջ գիտակցութիւն և ոչ թէ եւրոպական բանուորի կապկում: Պէտք է թօթուել հետևողականութիւնը: Այդ բնազդը սուղի կը նստի: Ամեն ոք պէտք է պահէ իր անձնական ինքնուրոյնութիւնը, իր «ես»-ի կեդրոնացումը. բայց այս շատ դժուար է գտնել մեր արհեստաւոր աշակերտութեան մէջ, որ արդի շարժումներուն մէջ ամենէն աւելի ցոյց տուաւ իր ոչխարային բնազդը: Բայց ի՞նչ արած. մեր ազգին մէջ այդ բնազդը արդէն ժառանգական է դարձեր: Ուղեղներուն մէջ իմաստակութեան շրջանն ալ իր որոշ տեղն ունի:

Իսկ թէ ո՞րքան կը տևեն արհեստակցական այդ շարժումները, յայտնի է. դեռ չծնած կը մեռնին. էլեքտրական հոսանքի պէս են ադոնք. կանգնին խիստ արագ և մակերևոյթէն. նորութիւն մըն էր, «մօդա», ինչպէս կըսեն վանեցիներ. պահ մը ամենքը անոր յարեցան, շուտով պիտի բաժնուին: Այսպէս եղած է մեր ժողովրդեան հոգեբանութիւնը:

Խաչկունի

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

Փ ի ր գ ի ւ ղ (Գանձ. գաւ.), 26 հոկտ.

Այս տարի եւ, անցեալ և նախանցեալ տարիների պէս, փիրեցիք մնացին քաղցած։ Թէև այս տարի գարնանացանը—գլխաւորապէս գարին և հաճարը առատ հունձ էին խոստանում, բայց տարաբաղդաբար քիչ էին ցանված։ Ինչպէս ուրիշ տեղեր՝ նոյնպէս և մեզ մօտ նախ հնձում են խոտը և և յետոյ արտը, բայց այս տարի սովորականից դուրս ուշ սկսվեց մեր խոտահունձը, այնպէս որ փիրցու ամբողջ տարվայ գոյութիւնը պահպանող մեծ և անդրանիկ հունձը, շնորհիւ մերգիւղական կուլակների, ոչ մի կարգին օգուտ չը տուեց մեր շինականին։ Վրա հասաւ անձրևային վատ եղանակը, որը շաբաթներով շարունակվեց և մեր գիւղացու տունը քանդեց՝ մանաւանդ փիրեցու, փչացնելով ամեն ինչ։ Խոտհարքի մի մասը մնաց առանց հարելու, մի մասը մնաց հարած ու փտած, երրորդ մասը պատրաստի բարթակներ տուն կրելու համար։ Կալերում մնացին դիզված գարու խուրձերը. մի մասը տարան հեղեղը, ծառերն ու մրկները, մի մասը ծլեց, երրորդ մասն էլ փտեց։ Խեղճերը դեռ էլի յոյս ունէին եղանակների նոր բացվելուն, բայց նրանց յոյսերը մնացին հանդարտ տեղացող ձիւնի տակ, որ ամսի 22-ից սկսած մինչ օրս գիշեր-ցերեկ մաղվում է սպիտակ քուլաներով և հասել է արշին ու կէս բարձրութեան։ Եւ այսպէս՝ փիրեցիներից շատերը, մանաւանդ աղքատ ու չունևոր դասակարգը, տեսնելով իրանց անելանելի դառն վիճակը, չիմանալով թէ այս ծով-ձմեռն ինչպէս պիտի ապրեն և ապրեցնեն իրանց առանց այն էլ սոված ու մերկ զաւակներին այս սովի ու թանգութեան տարում, թողել ու հեռացել են իրանց ընտանիքն ու զաւակները. թէ ո՞ւր են հեռացել նրանք՝ իրանք էլ չը գիտեն, և Երբ կը վերադառնան արդեօք կամ ինչպէս, այդ մասին նոյնպէս մտածող չը կայ. ոչ փոքր ի շատէ հասկացողը, ոչ ունևորը և ոչ էլ բազուաքնակ Փիրի երիտասարդութիւնը կարծես չեն ուզում մտածել վերահաս սարսափելի աղէտի մասին։

Օտարընակ փիրեցիների վրա բարոյական մեծ պարտք կայ ուշադրութիւն դարձնելու իրանց հայրենի գիւղի ներկայ ծանր վիճակի վրա և օգնելու նրան այս նեղ ու դժբաղդ օրերում։

Մկրտիչ

—

Ե ր և ա ն, 27 հոկտեմբերի

Ով ապրել է գիւղում, ով փոքր ինչ ծանօթ է գիւղացու կեանքին, ով տեսել է նրան ամառվայ ամիսներում արեգակի այրող ճառագայթների տակ, ոտից գլուխ քրտինքի մէջ կորած՝ կալում եզանը կամ հօրսելին ձեռին, դաշտում՝ բահը ուսին կամ գերանդին ձեռին իր և իր անասունների ձմրան պարէնը աշխատելիս, նա շատ լաւ կը հասկանայ, թէ ինչ ահագին նշանակութիւն ունի գիւղացու համար նրա մի օրվայ աշխատանքից զրկվելը։

Այսպէս ահա գիւղացին մեծ յոյսերով սպասում էր իր ամառվայ արիւն-քրտինքով վաստակած խաղողին, բամբակին, չալթուկին և այլ մթերքներին տիրանալու, իր պարտքը տալու ու իր հետ աշխատակից ընկերոջ՝ լծկանի և իր ձմրան պարէնը ամբարելու, յանկարծ մի գիշերվայ մէջ դաժան և ահարկու ձմեռը իր սարսափով եկաւ և տիրեց երկրին ու գիւղացու յոյսերը ի դերև հանեց կորցնելով նրա բոլոր ունեցածը։ Կարծէք այս տարի անգութ բնութիւնը թշնամացել է մարդկութեան հետ և մէկը միւսի ետևից ուղարկում է ահարկու պատուհասներ նրա գլխին։ Լրագրութեան տեղեկութիւններից երևում է, որ մի տեղ սկարլատինան է կոտորում մանուկ սերնդին, մի այլ տեղ երկրաշարժն է գիւղեր քանդում ու հազարաւոր մարդիկ իր փլատակների տակ թողնում։ Մի ուրիշ տեղ չոռն է տուել կամ ցուրտն է խփել խաղողի վազերին ու բամբակներին, մի այլ տեղ մկներն են փչացնում ցորենի ցանքսերը, մի ուրիշ տեղ անկուշտ վաշխառուն է գցել գեղջուկին իր թալաքն ու անգթօրէն ծծում ու արնաքամ անում նրան։ Իսկ ամսիս 23-ին խաւարեց գիւղացու օրը. այս մի տարվայ ընթացքում բաղդը չը ժպտաց նրան—ձմեռը իր սպիտակ քօղը ¾ արշին բարձրութիւնով տարածեց երկրի վրա և իր տակը թողեց ու փչացրեց այգիները խաղողով, չալթուկները, բամբակները. իսկ այգիների և պարտէզների պտղատու ծառերը ճղնակոտոր եղան այնպէս, որ միւս տարի պտուղների մեծ պակասութիւն կը զգացվի։

Գիւղացոց շատերը դեռ նոր էին սկսել իրանց աշնանացանը, բայց շուտ վրա հասնող ձմեռը թողեց մի քանիսի արտերը կիսացան, եայլն։

Ճանապարհների հաղորդակցութիւնը դժուարացաւ, և գիւղացին չը կարողացաւ ժամանակին իր մթերքները հասցնել քաղաք վաճառելու և իր անհրաժեշտ պիտոյքները առնելու։

Հացի գինը այստեղ էլ զգալի կերպով բարձրացաւ—թոնրի լաւաշը, որ լիտրը (12 ֆունտ) ծախվում էր 48 կոպ., սկսեցին ծախել 56 կոպ., ձուի մէկը 4 կոպ. և այլն։ Ահա այս է մեր գաւառի այսօրվայ բօթաբեր լուրը։

Գ. Աղազադեան

Ն ո ր - Բ ա յ ա զ ե տ, 27 հոկտեմբերի

Այս փոքրիկ թղթակցութիւնովս գալիս եմ յայտնելու այն տխուր կացութեան մասին, որի մէջ գտնվում է մեր ժողովուրդը։ Երեք օր շարունակ՝ հոկտ. 24-ին 25-ին և 26-ին սաստիկ քամիներից և բուք-բորանից յետոյ երեկ վերջնականապէս ձիւնը նստեց ամբողջ գաւառում մի արշին խորութեամբ, էլ աւելի թշուառութեան դուռը հասցնելու տեղական ազգաբնակութեանը։ Ձիւնը այն աստիճան սաստիկ էր, որ պօստն անգամ չը ստացվեց ամսի 25-ին իր ժամանակին, այլ ճանապարհները բռնվել են և սայլերը կանգնել կէս ճանապարհին։ Հացաբոյսի մեծ մասը մնացել է անկասել, ձիւնի տակ. շատ ընտանիքներ ուտելու հաց չունեն, իսկ ալիւր գնելու փող՝ Աստուած տայ։ Շատերը իրանց ունեցած հացահատիկը թոնրի վրա են չորացնում և ջրաղացը տանում՝ ալիւր աղալու և հաց թխելու համար։ Շատերը այդ էլ չունենալով՝ դիմել են տէրտէրներին, մի ճար, մի իլաջ անելու, մի ելք գտնելու։ Սակայն նրանք ինչ կարող են անել, քանի որ իրանք էլ նոյն դըժնդակ վիճակին են ենթարկված...

Տխուր լուրեր են լսվում նաև թէ շրջակայ գիւղերից և թէ գաւառի զանազան կողմերից. տխուր՝ ոչ թէ այդ բառի հասարակ նշանակութեամբ, այլ նրա ամենաաղէտալի մտքով։ Հաղորդում են, որ գաւառում սովի նշաններ են երևում. Նորաղուզում, ասում են, նոյնիսկ մահվան դէպք է եղել սովածութիւնից*)։ Կան այնուամենայնիւ օրերով քաղցածներ, և դա ճիշտ է։ Այդ դեռ հիմա, երբ աշունքն է, երբ շատ ու քիչ հացի պաշար կայ հողագործ դասակարգի տանը։ Բայց ինչ կը լինի գարնանը, երբ ցանքը կը սկսվի և առաջ կը գան պաշարների սպառումը և սերմացու ճարելու կարիքը։ Այն ժամանակ,—Աստուած հեռու պահի,—ուղղակի սովը կը տիրէ ամենուրեք... և ազգաբնակութեան տնտեսական դրութիւնը ընդհանրապէս կը լինի աւելի դառն և աւելի դժնդակ...

Սակայն, այսպէս թէ այնպէս, սոված ժողովրդի մեծամասնութիւնը կամ հողագործ գիւղացիութիւնը մեծ յոյս ունի դըրած կառավարչական նպաստների վրա և անհամբեր սպասում է այդ նպաստները բաշխվելուն։ Բայց «մինչև առուն ջուր կը տայ, գորտի աչքը դուրս կը գայ»,—ասում է ժողովրդական առածը։

Գ. Սիմոնեան

—

Ս ղ ն ա խ, 20 հոկտեմբերի

Ծանր է և դառն գաւառական թղթակցի վիճակը։ Ռուսաստանի ներկայ ազատարար շարժումը պահանջում է խօսքի, խղճի, մամուլի ազատութիւն, բայց, պէտք է իմանալ, թէ որպիսի մեծ զոհաբերութիւն է անում թղթակիցը, հրապարակ հանելով գաւառական կեանքը իր մռայլ և դաժան պատկերով, յարձակվելով տեղական ջոջերի, վամպիրների գործած չարագործութիւնների, բռնութիւնների դէմ...

Գաւառական թղթակիցը մենակ է. նա չունի պաշտպան։ Հասարակութիւնը, որի շահերը պաշտպանում է նա, լուռ հանդիսատես է գրական կռուին, թամաշա է անում, սպասելով թէ ով կընկնի մենամարտութիւնից։ Եւ ընկնում է, ի հարկէ, թղթակիցը...

Հասարակութիւնը, փոխանակ քաջալերելու թղթակցին, փոխանակ արիւթիւն, սիրտ տալու նրան՝ անխնայ կռիւ մղել ժողովրդի ցեցերի դէմ, բոլորովին անտարբեր է վերաբերվում մամուլի մերկացումներին, չէ հետաքրքրվում նրանով և նոյնիսկ դատապարտում թղթակցին «յանդգնութեան» համար։ Ողորմելի և խեղճ ժողովուրդ...

«Մշակը» իր 35 տարվայ գոյութեան ընթացքում արտադրել է բազմաթիւ գաւառական գաղափարական թղթակիցներ, որոնք առանց որևէ նիւթական ակնկալութեան, ձրիաբար երկար տարիներ բարեխղճօրէն կատարել են իրանց դերերը, մերկացնելով գաւառական կեանքն իր լաւ և վատ կողմերով, լոյս սփռելով խաւարում խարխափող գաւառի վրա...

Սակայն կռիւը չարիքի դէմ, բողոքն անիրաւութիւնների, անարդարութիւնների դէմ՝ թղթակցին էժան չէ նստել։ Նա տուժել է բարոյապէս և նիւթապէս, նոյնիսկ գրական նահատակ է դարձել։ Յիշենք «Մշակի» նահատակված թղթակիցներին,—Մուշեղ Տէր-Օհանեանին՝ սպանված Կրասնովօդսկում, Սրբուտակէսեանին՝ սպանված Արմաւիրում, Շահվերդեանին՝ սպանված Մատրասա գիւղում...

Մեր կեանքը մնում է առաջվայ պէս խաւար։ Հալածվում է արդար խօսքը, խեղդվում է բողոքող ձայնը։ Հոկտեմբերի 17-ի մանիֆեստը, տալով մամուլին համեմատական ազատութիւն, աւելի ևս վատթարացրեց թղթակիցների վիճակը, որոնք ոգևորված՝ սկսեցին աւելի ազատ գրել։ Սակայն կոյր ժողովուրդը, փոխանակ թղթակցին ազատութիւն տալու, հալածում է իր բարեկամին, չէ հովանաւորում թղթակցին...

Ահա այդպիսի հալածականներից մէկն է «Մշակի» մշտական թղթակից Յակոբ Գրիգորեան, որին երկու անգամ հալածեցին իր մայրենի Սղնախ քաղաքից։

1902 թւականն էր. Գրիգորեանը պայքար մղեց հանգուցեալ քաղաքագլուխ Ն. Ամիրխանեանի դէմ, հրապարակ հանելով «Մշակում» նրա գործած զեղծումները, իսկ Ամիրխանեանը մատնեց Գրիգորեանին և արտաքսել տուեց Սղնախից։

Այն ժամանակ Վարդան Ենիկոլոփեանը, որը համարվում է Սղնախի հասարակութեան առաջնորդ, սաստիկ կատաղած էր Ամիրխանեանի այս քայլի դէմ և դատապարտում էր նրան, անուանելով մեծ սառըութիւն՝ հալածել գրչի զինուորին...

Անցան տարիներ։ 1905 թ. Ենիկոլոփեանը ընտրվեց քաղաքագլուխ և վերադարձրեց հեռու Դաղստանից հայրենիք՝ աքսորված Գրիգորեանին, տալով նրան իր նախկին պաշտօնը՝ աւագ ուսուցչի տեղը Սղնախի հայոց դպրոցում։ «Ամիրխանեանը քեզ արտաքսեց, իսկ ես վերադարձրի. սրանով ուզում եմ հաստատել, որ դու հալածանքի արժանի չէիր»։

Բայց այդ խօսքերը լոկ խաբուսիկ էին. հաւանական է, որ Ենիկոլոփեանը հրաւիրել է Գրիգորեանին մամուլի մէջ իրան փառաբանելու համար, իսկ դուրս եկաւ հակառակ... Գրիգորեանը սկսեց անխնայ հարուածել «Մշակում» իր «բարերարին», մերկացնելով նրա կատարած զեղծումները...

Ենիկոլոփեանի կատաղութեան չափ չը կար։ Նա չէր կարող երևակայել, որ իր ստորադրեալը, իրանից «բարերարվածը» այդպիսի յանդգնութիւն կունենայ, մանաւանդ որ ինքը փառաբանվել էր առաջ «Մշակում»։ Ենիկոլոփեանը չէր ուզում հաշտվել այն մտքի հետ, որ միևնոյն մարդու գործած լաւ բանը գովել, իսկ վատը պախարակել «Մշակի» հիմնական սկզբունքն է։ Նոյն Գրիգորեանը նոյն «Մշակում» առիթ է ունեցել Ենիկոլոփեանի մասին նըպաստաւոր բան գրելու, իսկ երբ նա՝ դառնալով քաղաքագլուխ՝ գործեց կամայականութիւններ, անարդարութիւններ, պախարակվեց «Մշակում»։

Ենիկոլոփեանը Գրիգորեանին առաջարկեց հերքել «Մշակում» իր գրածները, խոստանալով թեթևութիւն, սակայն Գրիգորեանը մերժեց, առարկելով որ, չը նայելով որ ինքը բազմանդամ և բոլորովին չքաւոր գերդաստանի հայր է, սակայն չէ կարող արատաւորել իր գրիչը և ինքը Ենիկոլոփեանն իրաւունք ունի հերքում գրելու...

Ենիկոլոփեանը սաստիկ բարկացաւ։ Նա, որպէս հոգաբարձու, «արժանաւոր» զեկուցում տուեց հոգաբարձութեան և հրաժարեցնել տուեց պաշտօնից։ Այսպիսով Ենիկոլոփեանն էլ դիմեց նոյն միջոցին, ինչ որ իր արժանաւոր նախորդը։ Բայց զանազանութիւնն այն է, որ Ամիրխանեանը մենակ էր հալածում, մինչդեռ Ենիկոլոփեանը զինաւորեց նրա դէմ մի ամբողջ խումբ...

Բանն այնտեղ հասաւ, որ հոգաբարձու Սարգիս Յովակիմեանը խորհուրդ տուեց ազգականի միջոցով Գրիգորեանին հեռանալ Սղնախից։ Գրիգորեանըստիպված եղաւ կեանքի ապահովութիւն խնդրել սօցիալ-դեմօկրատիայից։ Այս մասին դէմօկրատիան հարկաւոր ազդարարութիւն արաւ, իսկ մի մութ երեկոյ, երբ Գրիգորեանը վերադառնում էր տուն, նրա ետևից ատրճանակ պարպվեց... Այս դէպքից յետոյ Գրիգորեանը ժամանակով փախաւ Սղնախից...

Գրիգորեանը ստիպված եղաւ վերցնել իր բազմանդամ ընտանիքը և կրկին հեռանալ հայրենիքից։ Լռեց բողոքող ձայնը, խեղդվեց գաւառական թղթակցի մելամաղձոտ ողբը։

W.

*) Բայց ես այդ լուրը հաղորդում եմ վերապահութեամբ, չը հանդուրժելով այն հանգամանքին, որ կարողանայ այժմեանից իսկ մահվան դէպքեր լինել...

ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Ժամանակակից խնդիր է շօշափված „Безработные“ («Գործազուրկներ») պիէսում, որ տրվեց հինգշաբթի երեկոյ Թիֆլիսի արտիստական թատրոնում։

Գործարանական կեանքը տալիս է աշխատանք բանուոր մարդուն, բայց միևնոյն ժամանակ նա փողոցն է նետում նոյն մարդուն, երբ բաւականաչափ գործ չունի տալու բանուորին, կամ երբ բանւորը, հաշմանդամ դառնալով գործարանում, դառնում է անընդունակ աշխատելու։

Պիէսի մէջ նկարագրված է մի արհեստաւոր, Ստեփան անունով, որը դաղդաղ շինելով պահում է իր տունը փոքր ի շատէ ապահով կերպով։ Նրա որդին՝ Վասիլը չէ ուզում պարապվել հօր արհեստով և գնում է գործարան։ Յանկարծ մի օր մեքենան ճմլում է Վասիլի կուռը և դարձնում նրան մի ձեռքանի։ Երբ Վասիլը փոքր ինչ կազդուրվում է, պսակվում է իր վաղուց սիրած և իրանց տանը իբրև որբ մեծացած Գլաշայի հետ։ Նրանք ջերմ սիրում են միմեանց և նրանց կեանքը կանցնէր փոքր ի շատէ լաւ, եթէ հայրը, Ստեփանը, չը մեռնէր շուտով։ Հօր մահից յետոյ Վասիլը իր կնոջ և երեխայի հետ մնում են առանց միջոցների։ Գլաշայի եղբայր Եգորը, որ ուժեղ, ջլապինդ և խիզախ բնաւորութեան տէր մարդ է, նոյնպէս զրկվում է աշխատանքից, որովհետև գործարանը փակվում է։

Եւ այդպէս գործարանի շուրջը կազմվում է գործազուրկների մի բազմութիւն, յուսահատութեան աղաղակներով, լացով ու վշտով։ Վասիլը չը տանելով իր մտատանջութիւնները, վերջ է տալիս իր կեանքին։

Պիէսը խաղացվեց լաւ անսամբլով և բոլորովին գոհացրեց հասարակութեան։ Աչքի էին ընկնում իրանց խելացի և հարազատ խաղով Շօրշաէյն (Եգորի դերում), Արկադիին (բանւորի դերում). բայց միւսներն էլ շատ բաւարար էին։

Պիէսի հեղինակն է Ս. Բելյաեւ։ Պիէսը բաղկացած է չորս գործողութիւնից և պատոնակում է հետաքրքրական բնորոշ տեսարաններ աշխատաւոր դասի կեանքից։

Պիէսը առաջիկայ կիրակի օր կը կրկնվէ ցերեկով նոյն արտիստական ընկերութեան թատրոնում։

Սիրող

Պ Ս Ա Կ Ն Ե Ր Ը

—

Անթառամ ծաղկից պսակ դնել սիրելիի գերեզմանի վրա, սրտառուչ արձանագրութեամբ գգուել նրա յիշատակը և մշտադալար կանաչով ու բուրեան ծաղիկներով գեղազարդել նուիրական հողաթումբը—ահա մի սրբակրօն, գորովալից պաշտամունք սիրելիների յիշատակին՝ յաւիտենական քնարանում, ստուերների թագաւորութեան մէջ։

Դա համեստ և պատկառելի սուգն է, արգարև տխրական մրմունջ ու մրմունջը գերեզմանների շուրջը, որ քաղում է այցելուի ոգին և միաժամանակ վերացնում է միտքը դէպի գեղակապոյտ հորիզոնները, ուր ծփում են հոգիները՝ աշխարհի վրա թողած իրանց հետքերի յիշատակներում ծրարված։

Իսկ ինչ է այս միւս՝ ոսկու, արծաթի, կանաչի, սև տակ գունաւորված մետաղեայ պսակների յոխորտը, այդ թուխ ու սպիտակ ժապաւէնների ծուփը, սևատարազ հանդերձների պաճուճանքը, թխագոյն գլխազարդերն և այդ գիշերային քօղը, որ յետ կոյս ծաւալածուփ երկայնվում ու ծեծում է սգաւոր տիկնոջ կրունկները։

Ծովածուփ ժխորը յուղարկաւորում է հանգուցեալին իր վերջին քնարանը և ապա, կարճ յետոյ, դարձէք այնտեղ, այցելու, ու կը տեսնես մի պաղ քար, որի վրա չի թեւածում գորտրիկ գութ ու գորովանք։ Իսկ տիկինը ման է ածում իր սևապաճոյճ շքեղ սուգը մեծ քաղաքի բազմամարդ փողոցներում։

Դա ցուցադիր սուգն է։ Ունայնամտութիւնը նոր հրապոյրի տակ։

Դուք՝ լքված ու վշտաբեկ անտիրականներ, դուք՝ որոնց ճմլում է սովը, դուք՝ բարեկրթութեան, բարեմարդութեան, ոգեպահիկ ձեռարուեստը կարօտներին ուսուցանելու, նախնիների նշխարված փառքը եղծումից պահպանելու նուիրված ընկերութիւններ, ձեր սպասածը մեծագնի բազմաթիւ պսակներն ու ժապաւէնները, սգի փարթամ պաճուճանքները տարան։

Թողին որ հանգուցեալի յիշատակը հոգեհացի գինիների մաղթանքներով յաւերժանայ։

Ա. Մ. Եգեկեան

ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

I

Ես գնացել էի երեք օրով Բագու։

Թէ ճանապարհին և թէ Բագւում ստացած մի քանի տպաւորութիւններս աւելորդ չեմ համարում գրի անցկացնել։

Հոկտեմբերի 26-ն էր, մի անօրինակ ցուրտ օր։

Թիֆլիսի շրջակայքում լեռների վրա ձիւն էր նստել։ Ճանապարհին ցուրտը աւելի ու աւելի մեծացաւ։ Գանձակի մօտ կատարեալ ձմեռ էր։ Իսկ Աջի-Կաբուլ կայարանից ըսկսած մինչև Բագու ամբողջ երկիրը ծածկված էր ձիւնով և դարձեալ տեղում էր ձիւն։

—Հոկտեմբերին, և այսպիսի ձի՜ւն. չը տեսնված բան է Բագուի շրջակայքում,—ասում էին ճանապարհորդները։

Ճանապարհորդական ծանօթներս շատ բազմազան մարդիկ էին և խօսում էին քաղաքականութիւնից, օրվայ դէպքերից, կովկասեան ծանր իրականութիւնից։

—

Մեզ հետ միասին գնում էր նաև Պետական Դումայի պատգամաւոր իշխան Պ. Շերվաշիձէն, որի հետ ծանօթութիւն ունէի վաղուց, մանաւանդ այն օրվանից յետոյ, երբ հարց ծագեց Սև ծովի ափերում թիւրքահայ ծխախոտագործների միալ-չըմնալու մասին։

Իշխան Շերվաշիձէն այն ժամանակ նպաստաւոր դիրք էր բռնել դէպի հայերը և ջատագովում էր նրանց իբրև օգտաւէտ տարրի։

Շերվաշիձէն ընտրված է պատգամաւոր Կարսի և Բաթումի նահանգների և Սուխումի շրջանի կողմից։

Նա իրան անուանում է պատկանող «խաղաղ-վերանորոգիչների» կուսակցութեանը և այդ իմաստով էլ հեռագիր է ուղարկել Պետերբուրգ։

—Ի՞նչ խնդիրների էք դուք իբրև պատգամաւոր առանձին նշանակութիւն տալիս,—հարցրի ես։

—Հողային խնդիրներին, պատասխանեց նա։ Հողային խնդիրները շատ խճճված են Կարսի, Բաթումի և Սուխումի կողմերում։ Այնտեղ ռուսական օրէնքը խառնվել է թիւրքականի հետ և առաջ բերել մի շարք թիւրիմացութիւններ։ Հողային սեփականութեան վերաբերութեամբ եղած անորոշութիւնները ստեղծել են ծանր և անախորժ թիւրիմացութիւններ։

—Ուրիշ ի՞նչ խնդիր էք դուք համարում հերթական և կարևոր։

—Կրթական խնդիրը, որը վատ վիճակի մէջ է, և նոյնպէս վարչականը։ Ժողովուրդը շատ տեղ թշուառ վիճակի մէջ է. և եթէ մի ժամանակ, թիւրքաց իշխանութեան ժամանակ նա տրտնջում էր անկարգ վարչութիւնից, այսօր նա նոյնպէս կարօտ է կարգ ու կանօնաւոր կեանքի, և իմ ձեռքին կայ գիւղացիների կողմից խնդիրք, որով նրանք ցանկութիւն են յայտնում վերականգնել այն բարօրութիւնը, որ նրանք առաջ ունէին։

—Ունէ՞ք նիւթեր ձեր ձեռքին գիւղական կարիքների ու պահանջների մասին, հետաքրքրվեցի ես։

—Այո, ունեմ բաւականաչափ, բացատրեց նա, և շարունակում եմ հաւաքել։ Եւ յոյս ունեմ, որ կարող լինեմ մի քանի կարևոր ընթացիկ գործերի ընթացք տալ։

—Խաղաղվե՞լ է արդեօք Սուխումի շրջանը, հարցրի ես։

—Այնտեղ յուզմունքները կարճատև եղան, իսկ աւազակութիւններ և գողութիւններ առաջ էլ կային զանազան ձևերով։ Այս տարի փոքր ինչ ծանր տարի է անբերրիութեան պատճառով։

Շերվաշիձէն այնուհետև խօսեց ծխախոտագործների, Սուխումի ընդհանուր վիճակի, կուլտուրական հողաբաժինների մասին։

Ա. Քալանթար

(Կը շարունակվի)

ՍՈՎԻՑ ԵՆ ՓԱԽՉՈՒՄ

—

Դերբէնդ, 28 հոկտեմբերի

Ո՞վ կը կարծէր, որ հեռաւոր Զանգեզուրում անվաթան, անտուն մինքենդցին կը հասնէ Դերբէնդ։

Տեսայ նրանց նոյն կարօտ, նոյն ողբալի դրութեան մէջ, ինչպէս այնտեղ՝ Զանգեզուրում։ Սև է նրանց օրը, «մի»-ն անպակաս է նրանց բերանից։ Եւ փախչում, դաժան կարիքից հեռանում, օտար քաղաքներ են դիմում մի կտոր հաց ձեռք բերելու, մի պատսպարան գտնելու յուսով։ Խեղճ մարդիկ։

Կանգնած էին նրանք երկիւղից սանդուղների աջ ու ձախ կողմը, ձեռները մեկնած ներս ու դուրս անողներին և ասում. «Ողորմութիւն արէք, դատարկաձեռն մինքենդցի ենք, ճանապարհի փող չունենք»։

—Ո՞րտեղացի ես, ախպէր,—հարցնում եմ նրանցից մէկին։

—Քէ մատաղ, ճնանչել չես. Զանգեզուրի Մինքենդ կասեն, որ թուրքերը կոտորեցին. ես էնտեղացի եմ։

Խեղճ մարդն ինչ կարող էր կարծել, որ հարիւր անգամ իր առաջով անցածի, իր ցաւերով հետաքրքրվողի (թէ այնտեղ՝ Զանգեզուրում և թէ այստեղ) առաջ էր կանգնած այժմ։

—Ո՞րտեղ ես գնում,—հարցրի։

—Արմաւէր եմ քինում. հանօրս տղան էնտեղ լաւ գործի ա, քինում եմ տեսնամ կը կարծմ բողազս պահեմ, թէ՞ չէ։ Մեզանում ապրել չը կայ։ Ա՜յ որդի, հէնց էս մեր թարափի մարդ ինես,—աւելացրեց աղքատը։

—Ձեր թարափիցն եմ. հէնց կռուի վախտն էլ Զանգեզուր եմ եղել,—ասացի ես։

—Խումբի մարդ ես իլալ հալբաթ. մեզանում շատ մարդ կար,—ասաց աղքատը։

—Չէ, խումբի մարդ չեմ իլալ. ուրիշ փեշակ, գործ ունէի։ Բա Զանգեզուրում կրացեր ոչ ապրես,—հարցրի ես։

—Չէ, չէ, քէ մատաղ. մին անտակ ծովում ապրելը նրանից լաւ ա. ժողովուրդը տնից-տեղից աւարա, պնակարան չօնի, սոֆի ալ էն մին ղօլան մեզանից չի հեռանում, մեր բուղազանը տուած՝ մեզ խեղդում ա, ա՜յ որդի։ Հայի կեանքի կծէկը եա ա տուալ Աստուած, պրծումը չը կայ. էն ծովը (ցոյց տալով) որ մեզ մօտ ինէր, մէջը կընկնէինք կը խեղդվէինք, էս երկու տարվայ դառն ապրուստից կը պրծնէինք։ Այսմը խարաբ, մեծաւորին սերտը փակ, երկիրը պակաս. մենք հէ՜նց օր ու դուլիք անինք ընտեղ։ Հաց չը կայ։

Ասաց, դժգոհեց խեղճ մինքենդցին և ընկերի հետ հեռացաւ եկեղեցու բակից։

Նա Արմաւիր պէտք է գնայ՝ բարեկամի մօտ խաղաղ կեանք, մի կտոր հաց գտնելու յուսով։

Գնացէք, իմ սիրելի և դժբաղդ հայրենիքի զաւակներ. ցրվեցէք դուք. կը գայ ժամանակ, երբ դուք էլ հայկական դժբաղդ պատմութեան էջերում ձեր տեղը, ձեր բաժինը կունենաք։ Ձեր վիշտը, ձեր ցաւն ու դարդն էլ անանց կը լինի։ Հայի սև անցեալին կաւելանայ ներկայ ձեր սովալլուկ կեանքը, և միշտ դառն ու մորմոքալի օրերը կը կազմեն մեր անցեալը։

Ցրվեցէք, խեղճ մինքենդցիք. կա՛յ, արդեօք, աւելի կորստաբեր մի ճանապարհ, քան օտարութեան դիմելը։

Փախէք Զանգեզուրից. ձեր և մեր ապագան աւելի քան այժմ անտանելի կը լինի, միշտ կարիքաշատ ու պակաս։

Սապանդարեան

ԿՈՎԿԱՍԱՀԱՅ ԱՂՔԱՏՆԵՐԻ ՕԳՏԻՆ

—

Ստացանք Դուբօվկայից Թովմաս Մարգարեանից՝ Կովկասի աղքատների օգտին հոկտեմբեր—դեկտեմբեր ամիսների կամաւոր վճարը՝ 30 ր.։

ԴԻՄՈՒՄՆ ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅ ՏԻԿՆԱՆՑ

—

Սիրելի քոյրեր!

Ինչ որ ասելու եմ՝ միայն իմ կարծիքը չէ. ես ինքս էլ շատերից լսել եմ այդ մա-

սին, բայց որովհետև «բարին պէտք է կրկնել, և այնքան կրկնել, մինչև որ նա լավի», ուստի ես աւելորդ չեմ համարում այս մի քանի տողերը ուղղել ձեզ։ Մի անգամ ընդ միշտ ասեմ, որ խօսքս բացառութիւններին չէ վերա-բերվելու։

Մենք, հիմիկվայ կանայքս, այնքան շեղվել ենք մեր ուղիղ ճանապարհից, որ հագիւ թէ որևէ բանի պէտքական ենք։

Իբրև տանտիկին՝ ինչ է մեր արածը։ Զարդարվել—որը այժմ մեր գլխաւոր զբաղմունքն է դարձել—դուրս գալ փողոցները չափել, տեսնել թէ մագազիններում ինչ նոր կտորներ են ստացվել, յետոյ՝ այցելութիւններ անել, դերձակուհու մօտ գնալ, թատրօն, ժողովարան և այլ այդպիսի տեղեր յաճախել. բայց թէ մեր տան տնտեսութիւնը ինչպէս է տարվում խոհարարների ձեռքով (որոնցից շատերը այնքան էլ բարեխիղճ չեն լինում), ինչ են անում երեխաները մեր բացակայութեան ժամանակ—դրանք երկրորդական, երրորդական բաներ են։

Իբրև ամուսին՝ մենք մտնո՞ւմ ենք մեր ամուսինների նիւթական դրութեան մէջ, ընկե՞ր ենք լինում նրանց՝ աշխատութիւնը մեր մէջ բաժանելով, մասնակցո՞ւմ ենք նրանց ցաւերին, հոգսերին, մխիթարո՞ւմ, յուսադրո՞ւմ ենք նրանց նեղ օրերում. ի հարկ է ո՛չ, կամ շատ սակաւ։ Մենք գիտենք միայն պահանջել և անվերջ պահանջել։

Գոնէ իբրև մայրեր պէտքակա՞ն լինէինք։ Դժբախտաբար այդ էլ չէ։ Տեսնում ենք մեր աչքի առաջ թէ ինչ են մեր կրթած երեխաները։—Գիմնազիստներ, որոնց անունը լսելիս՝ այլ ևս չենք ներկայացնում մեզ այն առաջվայ՝ ապագայի յոյսը կազմող, համակրելի գիմնազիստներին, այլ՝ եթէ աւելին չասեմ՝ աննպատակ, անմիտ՝ և իղձալից զուրկ պատանիներ։ — Գիմնազիստականներ, որոնք, բացի ռուսերէն խօսելուց և քիչ ու միչ մի որևէ գործիքի վրա ածելուց և մեզ նման զուքվելուց ու փողոցները և ժողովարանները չափելուց, կարելի է ասել, թէ ոչինչ չը գիտեն։ Ա՞յդ չէ արդեօք գլխաւոր պատճառը, որ մեր այժմեան երիտասարդներից շատերը սիրտ չեն անում ամուսնանալու մեր աղջկերանց հետ։ Ես համոզված եմ, որ դուք ամենքդ ևս կամ ձեզանից շատերը գտնում են մեր ներկայ դրութիւնը շատ անմխիթար։ Ապա ասացէք, խնդրեմ, մի՞թէ ճար չը կայ մեր այս հասարակական հիւանդութիւնը բուժելու։

Ուսումնարանները գուցէ մեզ կօգնէին, բայց շատ ուշ, որովհետև իրանք դեռ ևս ուղղութեան շատ կարօտ են։

Թատրօնը, որ մեծ դեր կարող էր կատարել հասարակութեանն ուղղելու գործում, նա էլ հետևելով տիրող տրամադրութեանը՝ տալիս է աւելի վնասակար, քան օգտակար բովանդակութեան ներկայացումներ։

Գրականութիւնը, նոյնիսկ ամենօրեայ թերթերը, որոնք նոյնպէս շատ բան կարող էին անել ցանկալի ուղղութեամբ, այժմ ընդհակառակն սկսել են այնպիսի առարկաների մասին գրել բաց-աշկարա, որոնք մի քանի տարի առաջ ոչ թէ գրականութեան, այլև խօսակցութեան նիւթ անգամ չէին կարող լինել։

Ուրեմն, մի՞թէ մենք, մանաւանդ մեր ժառանգները, յաւիտեան պիտի կորցնենք այն նուիրական վեհ կոչումները՝ մայր, ամուսին, տանտիկին, որոնք մեզ համար ամեն ինչ են և որոնց մենք յօժարակամ դէն ենք հրում մեզանից։

Ոչ, սիրելի քոյրեր, ես յոյսս բոլորովին չեմ կորցրել, ես դեռ հաւատացած եմ, որ ինձ հետ համակարծիք և մեր դրութիւնը գիտակցող տիկինները շատ բան կարող են անել՝ ուշադրութիւն դարձնելով մեզ զբաղեցնող այս հարցի վրա, կազմելով խմբեր, խորհրդակցութիւններ, քարոզելով ողջամիտ սկզբունքներ, իւրաքանչիւրը իր շրջանում, մանաւանդ մատաղահասների մէջ, ցանելով բարութեան և առաքինութեան սերմեր։

Տիկին Մ.

Թիֆլիս, 29 հոկտ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

◆ Երևանի նահանգապետը կովկասի գլխաւոր իշխանութեան առաջ միջնորդութիւն է յարուցել, որ կառավարչական նպաստ տրվի Նոր-Բայազէտի 12 գիւղերին, որոնք անագին վնասներ կրեցին կարկուտից, ջրհեղեղից և սառնամանիքներից։ Յիշեալ գումարը (27,924 ր.) նահանգապետը խնդրում է տալ ուտելու և սերմացուի համար։

◆ Թիֆլիսի հացթուխները նոյեմբերի 1-ին կրկին դիմեցին քաղաքային վարչութեան, խնդրելով աւելացնել հացի սակագինը, որովհետև ալիւրը, նրանց ասելով, օրէցօր թանգանում է։

◆ Երէկ ամբողջ օրը Թիֆլիսի դումայական մատակարարական մասնաժողովը քննեց քաղաքի բոլոր փուռերը՝ ծանօթանալու համար թխվող հացի յատկութեան հետ։ Իր աշխատանքը վերջացնելուց յետոյ մասնաժողովը հետևանքի մասին մանրամասնօրէն զեկուցանելու է դումային, որին և կցելու է իր կարծիքը հացի սակագնի վերաբերմամբ։

◆ Անդրկովկասի երկաթուղիների կառավարչի կարգադրութեամբ, որովհետև Թիֆլիսի նահանգը յայտարարված է խօլե-

[illegible]

դոնապահների պաշտօնը, ենկաթուղիների կայարանները և գծերը մաքրելու և արտաքնոցները ախտահանութեան ենթարկելու համար։ Միևնոյն ժամանակ առաջարկված է անդրկովկ. երկ. գլխաւոր բժշկին կարգադրութիւն անել, որ կայարանների կառավարիչներին տրվեն դեզօրայք և ամեն հարկաւոր պարագաները։

◆ Թիֆլիսի ժամանակաւոր գեներալ-նահանգապետը կովկասեան զինուորական-նահանգական դատարանին է յանձնել Գիկտոր Երանօւիձէին, Բիբօր Խելաձէին, Կլեմենտի Սալօխվաձէին, Դաւիթ Ջանէլիձէին և Նիկօլայ Տաթեվին, որոնք մեղադրվում են վաճառական Վլադիմիր Գրձելօվի ըսպանութեան մէջ։

◆ Թիֆլիսի նահանգական դատարանը, քննելով «Յառաջի» խմբագիր Աւ. Սահակեանի երկու գործը, մեղաւոր ճանաչեց նրան և դատապարտեց չորսամսեայ բանտարկութեան։ Մեղադրեալին, ինչպէս յայտնի է, պաշտպանում էր փաստաբան Տ. Յովհաննիսեանը։ Աւ. Սահակեանը այդ վճռի դէմ վճռաբեկ բողոք է ներկայացնում դատաստանական պալատին։

◆ Հոկտ. 31-ին, երեկ. ժամը 8-ին, կայացաւ կայսերական ռուսաց աշխարհագրական ընկերութեան Թիֆլիսի բաժանմունքի նիստը, ուր անդամ Շավրօվը զեկուցեց Մուղանի դաշտի մասին։ Զեկուցողը ընդհանուր գծերով ծանօթացնելով Մուղանի դաշտի հետ, խօսեց նրա կլիմայի, բուսականութեան, հողի մասին։ Խօսեց նաև ջրի բաշխման, գետերի ջրի քիմիական յատկութեան մասին, թէ Արաքսը ինչ դեր է խաղում Մուղանի կեանքի և զարգացման գործում։ Մատնանշեց՝ որ անհրաժեշտ է բնակեցնել Մուղանը և զարգացնել նրա մէջ գիւղատնտեսական կուլտուրաները։ Զեկուցումից յետոյ տեղի ունեցաւ խսկական անդամների ընտրութիւն։

◆ Մօտ օրերս Թիֆլիսում կը բացվի «ռուսաց կլուբը», որի համար բնակարան է վարձված «Րենեսան» թատրօնում 175 րուբլով ամսական։ Սկզբի վճարն է 10 րուբ., հիմնադիրների թիւն է 130, իսկ անդամներ գրվել են 180 հոգի։ Մտադրութիւն կայ մինիմալ վճարը կլուբ յաճախելու համար որոշել 30—40 կոպէկ։

◆ Թիֆլիսի դումայական մասնաժողովը, որը հսկում է Թիֆլիսի էլեքտրաքարշի վրա, սեպտ. 7-ից մինչև 27-ը ամառնային երթևեկութիւն չը մացնելու համար, ընկերութեանը տուգանքի է ենթարկել կրկին, 122,000 րուբլի գումարի. (ինչպէս յայտնի է, մի անգամ ընկերութիւնից տուգանք էր վերցված 45825 ր.)։ Այդ որոշումը յանձնված է քաղաքային վարչութեան՝ ի հաստատութիւն։

◆ Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը տեղեկացրել է այգեգործական դպրոցի վարչութեան, որ եթէ նա երեք օրվայ ընթացքում չուղարկէր ջրի փողը, դպրոցը կը մնայ առանց ջրի։

◆ Սղնախից հաղորդում են, որ մի աւազակախումբ զինված յարձակուել է գործել պետական պօստի վրա, որ գնալիս է եղել Վելիս-Ցիխէ։ Վիրաւորված է պօստատարը և սպանված է պահակներից մէկը։ Ջարագործներին չէ աջողվել յափշտակել փողերը։ Փողի ծրարները ամբողջովին հասցվել են Վելիս-Ցիխէ։

◆ Ի նկատի ունենալով Զերնօմօրսկի նահանգի անբերրիութիւնը, Կովկասի Փոխարքան, համաձայն սև-ծովեան նահանգապետի գրութեան, ճանապարհների հաղորդակցութեան մինիստրի առաջ միջնորդութիւն է յարուցել, որ թոյլատրվի ձրիաբար կամ էժանացրած գնով 100,000 պուդ եգիպտացորեն ուղարկել Նօվօրօսիյսկ կայարանը։

ՈՍՏԻԿԱՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Նոյեմբերի 1-ին ոստիկանութիւնը ձերբակալել է Գօրու գաւառի բնակիչ Նիկ. Նասկիդեանցին և տեղացի Գէօրգի Գիունաշվիլուն, որոնք կասկածվում են նախկին թաղային վերակացու Կադիկօվի սպանութեան մէջ։ Ձերբակալվածներին բանտարկել են Մետեխի բանտում։

Նոյեմբերի 2-ին, գիշերվայ ժամը 4-ին, Բեբուտօվսկի փողոցում, տ. № 8, Ձ. Աբգարեանի բնակարանում հրդեհ է առաջացել։ Հրդեհը հանգցրել է հրդեհաշէջների խումբը։

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

◆ Լուրեր են պտտում, որ սենատոր Շչեգլօվիտօվի վերջին գնալը Պետերբուրգ որպէս արդարադատութեան մինիստր, յիրաւի վերջինն էր որ և, այս օրերս Շչեգլօվիտօվը հրաժարական է տալիս։ Լուրերին նայելով, արդարադատութեան մինիստրի պաշտօնը կառաջարկվի ներքին գործերի մինիստրի օգնական Մակարօվին, որը կառավարում է ոստիկանական բաժինը։

◆ Մամուլի գլխաւոր վարչութիւնը մի մասնաւոր գանգատի հիման վրա պարբերական մամուլի համար բաւական կարևոր բացատրութիւն տուեց, թէ ո՞րվինի դէպքերում մամուլը պատժվում է թէ մասնաւոր անձանց և թէ արքունական հիմնարկութիւնների և պաշտօնեաների հերքումները տպելու պարտաւորութիւնից։ Գրաքննական կանոնագրքի 139-րդ յօդուածի ճիշտ մտքի համաձայն, պարբերական մամուլի խմբագրութիւններին տպագրելու համար ուղարկվող հերքումները պէտք է պարունակեն միայն փաստական տեղեկութիւններ առանց որևէ վերացական դատողութիւնների և մանաւանդ պօլեմիքական և կամ պարսաւողական նախադասութիւնների։ («Русь»)

◆ Վարշավայից «Б. Вѣд.» լրագրին հեռագրում են. «Ոստիկանութեանը աջողվեց պարզել իր ամենագործունեայ ագէնտներից մէկի, Թուրք Ալիի դերը։ Վերջինս ծառայում էր որպէս սիրող, ռոճիկ չէր վերցնում և բազմաթիւ ծառայութիւններ էր մատուցանում զէնքեր գրաւելու համար՝ այն տեղերը մատնացոյց անելով, ուր յեղափոխականները գնում էին արքունական վինտօվկաներ։ Այժմ պարզվել է, որ նա ինքն է եղել գողացված արքունական հրացանների գնողը, որ նա ծախում էր Թիւրքիայում։ Բացի դրանից նա, որպէս ոստիկանութեան ագէնտ, խոշոր հարկեր էր առնում այսպէս անուանվածթիւրքական հացավաճառներից»։

◆ Ինչպէս հաղորդում է «Р. В.» լրագիրը, Պետերբուրգում Պետական Խորհրդի անդամութեան համար ազնուական պատուիրակները հրաժարվեցին վրացի ընտրել, պատճառաբանելով՝ որ Ճավճավաձէն չարգարացրեց իր վրա դրած յոյսերը և ձախակողմեանների հետ ձայնակցեց մահվան պատժի դէմ։

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Սամարղանդ, 16 հոկտեմբերի

Սամարղանդի ձեր թղթակից պ. Էլէնը, «Մշակի» 118-դ համարում զետեղված իր յօդուածում («Պէտք է ուղղել»), քննելով տեղիս ծխական դպրոցի 1907/8 թւի բիւջէն, թոյլ է տուել իրան գտնել այդ բիւջէն ուռեցրած և դրած սխալ հիմունքների վրա։ Սակայն տեսէք, թէ փաստերն ինչպէս են խօսում։

ա) Դպրոցիս հոգաբարձութիւնը երբէք չէ յանձնարարել իր աւագ-ուսուցչին աշակերտ-աշակերտուհիների վարձի տնօրէնութիւնը՝ «որպէս աւելի մի լաւատեղեակ մարդու»։ Ընդհակառակը, աւագ-ուսուցիչը կատարել է այդ յանձնարարութիւնը միմիայն համաձայն հոգաբարձութեանս կայացրած ուսման վարձի վերաբերեալ որոշման. ուրեմն և հոգաբարձութիւնս սխալանքի մէջ չէ ընկել, ինչպէս կարծում է պ. Էլէնը։

բ) Պ. Էլէնը գրում է յօդուածի ծանօթութեան մէջ, որ մեր դպրոցի ուսման վարձը բաժանված է երկումասի՝ 25 ր. հարուստների համար և 15 ր. չքաւորների։ Սա հիմնովին սխալ է։ Իրողութիւնը հետևեալն է. մեր դպրոցի ուսման վարձը բաժանված է երեք մասի. առաջինը՝ 20 ր., երկրորդը՝ 15 ր. և երրորդը՝ ձրի։ Ջրիսպէս սովորում է դպրոցի սաների 15%-ը, 50%-ը վճարում է 20-ական րուբլի, 35%-ը՝ 15-ական րուբլի։ 20 ր. և 15 ր. վարձի մէջ մտնում է նաև 5-ական րուբլի ուսման պիտոյքների վարձը, և անխտիր բոլոր աշակերտները դպրոցից ստանում են հարկաւոր դասական առարկաները։

գ) Պ. Էլէնը կարծում է, որ եթէ ծնողները միջին թւով տարեկան 10 ր. են վճարում իրանց երեխաների կրթութեան համար, դրանով իրանք իրանց «ամբողջ տարվայ ընթացքում պիտի զրկեն շատ անհրաժեշտ կարիքներից», սակայն նա յիշելով ձրի և պարտադիր ուսումը՝ մոռանում է, որ այդ դէպքում ևս ամեն մի քաղաքացի պարտաւոր է իր պարտքը ճանաչել։ Ուսման վարձի միջին թւով 10 րուբլին այնքան չնչին գումար է մեզ մօտ, որ գնում է միմիայն շէնքի և ծառայի վարձի համար։

Դպրոցն ունի 80 աշակերտ-աշակերտուհի, իսկ բիւջէն 4000 ր. է. ուրեմն միջին թւով ամեն մի աշակերտ նստում է 50 ր. և այդպիսով իւրաքանչիւր աշակերտի վրա հոգաբարձութիւնը վերադիր է անում 40 ր., ընդամենը տարեկան 3200 ր.։ Պ. Էլէն, ասացէք, խնդրեմ, ո՞վ է տալիս այդ վերադիր գումարը. մի՞թէ կարծում էք «Խորհուրդ մեծ»-ը և ներկայացումները։ Ինչո՞ւ էք փակում ձեր աչքերն այն բանը տեսնելու, որ մեր դպրոցի բիւջէի 50%-ը կազմում է բարեգործ հարուստների նուիրաբերութիւնը։

դ) Հոգաբարձութիւնը թէպէտ երկու ուսուցիչներին յատկացրել է դպրոցին կից երկու սենեակներից մէկը, բայց այդ դրպրոցին եկամուտից չէ զրկել, որովհետև սենեակը տրված է քրէհով և ոչ թէ ձրի։ Ի դէպ է ասել և այն, որ ամբողջ այդ բնակարանն ամսական երբեք 15—20 ր. քրէհ չէ բերել, նոյն իսկ երբ եղել է հրէայ տանտիրոջ տրամադրութեան ներքոյ։

ե) Պ. Էլէնը առաջարկում է պրօգրեսիվ տուրք։ Շատ լաւ։ Մենք կը խնդրէինք նրան՝ աջակցել մեզ այդ չափազանց ցանկալի գործում և ուրախութեամբ կօգտվէինք նրա խորհուրդներից։ Սակայն՝ ի միամտութիւն պ. Էլէնի՝ կասենք և այն, որ պրօգրեսիվ տուրքը, որքան տեղեակ ենք, դեռ ոչ մի տեղ չէ աջողվել հայերիս մէջ։ Եւ դպրոցիս հոգաբարձութիւնը թէպէտ աչքի առաջ ունի ուրիշ տեղերի անաջողութիւնը, սակայն, դարձեալ իբրև փորձ, պատրաստում է պրօգրեսիվ տուրքի ծրագիր և իր ժամանակին կը ներկայացնէ ժողովրդի հայեցողութեանը։

զ) Պ. Էլէն, կը խնդրենք ցոյց տաք մեզ, թէ մեր գաղութի ո՞ր հայի երեխան է մնացել դուրսը հոգաբարձութեանս կայացրած սխալ և անհամապատասխան որոշումների պատճառով։

Ի դիմաց Սամարղանդի հայոց եկ.-ծխ. դպ. հոգաբարձութեան՝

Ռ. քահ. Բէկգիւլեանց

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

Ներքին

1 նոյեմբերի

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ. Բարձրագոյն թոյլատր-

ված է իգական գիմնազիաների հոգաբարձուհիներին՝ մասնակցել մանկավարժական խորհրդի նիստերին խորհրդակցական ձայնով և յաճախել դասարանների պարապմունքներին առանց նկատողութիւն և ցուցմունք տալու դասատուներին, բայց պարտաւոր են յայտնել նկատած պակասութիւնների մասին կառավարչուհուն։

Մինիստրների խորհուրդը անհրաժեշտ համարեց իրաւունք տալ ֆինանսների մինիստրին՝ չինական-արևելեան երկաթուղագծում թոյլատրել հրացաններ իրանց պարագաներով։

ԿՕԿԱՆԴ։ Հոկտեմբերի 30-ի երեկոյեան 10 զինափոխված մարդիկ ներս խուժեցին Բադեայէվի զավօդը և յափշտակեցին 13,000 րուբլի։

ԵԿԱՏԵՐԻՆՕՍԼԱՒ։ Երկաթուղային արհեստանոցների մօտ անյայտ չարագործների ձեռքով վիրաւորվեց արհեստանոցների կառավարիչ Գիրսկին։ Վիրաւորված է նաև մի կին։

ՕՐԵՕԼ։ Վախճանվեց Պետական Խորհրդի անդամ Րօմէրը։

ԲԷԼՕՍՏՕԿ։ Քաղաքի և գաւառի բոլոր բուրդ մանելու գործարանները համաձայնութիւն կայացրին բանուորների հետ բանւորական օրը կրճատելու վերաբերութեամբ՝ գործարանները փակելուց խուսափելու համար։ Մինչև յունվարի 1-ը բոլոր գործարանները աշխատելու են շաբաթը երեք օր։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ

Հրատարակիչներ՝ ԹԱԳՈՒՀԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ

ԻՍԱՀԱԿ ՄԷԼԻՔ-ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

ԲԺԻՇԿԱՊԵՏ Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ

Հիմնված 1880 թ.

(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)

Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից

ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ

Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան և վեներական (սիֆիլիս) հ.։

Կ. Մ. ՉԻԿՕՎԱՆԻ—9½—10 ժ. աչքի, ներքին և նեարդային։

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ Ե. Կ. ԽՕԴՆԵՎԱ—9½—2 ժ. ատամի հիւ.

Ձ. Ի. ԲԱԲԱՆԱՍԵԱՆՑ—10—11 ժ. մանկաբարձութեան, կանանց և երեխայոց հ.։

Մ. Գ. ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ—11—12 ժ. մորթու, վեներակ., վիրաբուժութեան և միզասեռ.

Ա. Մ. ՓՈՒԴԻՆՕՎ—12—1 ժ. ներքին և երեխայոց ծաղկահատ.։

Կ. Ի. ԳՋԵԼԻԵՎ—12—1 ժ. ականջի, քթի և կոկորդի։

Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆՑ—1—1½ ժ. ներքին և երեխայոց հ.։

ԿԻՆ-ԲԺԻՇԿ Ա. Ի. ՇՉԵՐԲԻՆԱ—1½—2 ժ. մանկաբարձութեան։

Գ. Յ. ԳՈՒՐԳԵՆՕՎ—11—12 ժ. կանանց և մանկաբարձութեան։

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ

Ա. Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ—6—7 ժ. վիրաբուժ., վեներական, միզասեռ և մորթու հ.

Վճարը 50 կ.։ Չքաւորները ձրի։ Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին։

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝

Բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան

1500 ՌՈՒԲԼԻ գրաւականով

ՈՐՈՆՈՒՄ ԵՄ

կասիրի, գործակատարի կամ արտելշչիկի ՊԱՇՏՕՆ, գործարաններում, գաստրօնօմիչեսկի, բակալէյնի և ծխախոտի խանութներում։ ՑԱՆԿԱԼԻ ԷՐ գումարով վաճառողների մօտ։ Հարկաւոր դէպքում կարող եմ ներկայացնել թէ լաւ ռէկօմենդացիա և թէ աւելի գրաւական։ Հասցէս իմանալ «Մշակի» խմբագրատանը։ 2—8

Շաբաթ, նոյեմբերի 3-ին, երեկոյեան ժ. 8-ին Պուշկինեան գրադարանի շէնքում, բժշկական ընկերութեան դահլիճում կայանալու է

ԿՈՎԿԱՍԻ ՀԱՅՈՑ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

հիմնադիրների ժողովը ընկերութեան կանոնադրութեան նախագծի քննութիւնը շարունակելու համար։ Հրաւիրվում են հայ խմբագրութիւնների ներկայացուցիչները, հեղինակները, հրատարակիչները և համակրող անձինք։ 2—2

ԲԺԻՇԿ Ա. Մխիթարեանց

Ընդունում է հիւանդներին. մասնագիտութիւն [illegible] հիւանդութիւններ. առաւօտեան 12—2 ժ., երեկ. 5—7 ժ., Սոլոլակ, Բեհբութեան փողոց № 33. (ա. օ.) 38—100

ԲԺԻՇԿ Գ. ՄԱՂԱՔԵԱՆ

Ներքին և. երեխայոց, [illegible] հիւանդութիւններ.

Ընդունելութիւն ամեն օր 12—1 ժ. առաւօտեան, 5—7 ժ. երեկոյեան

Միքայէլեան փողոց № 36. (ա. օ.) 27—100

ԲԺՇԿՈՒՀԻ Ա. ՔԱԹԱՆԵԱՆ

Վերադարձաւ [illegible] կանանց և երեխաների հիւանդներին, առաւօտ. 9—12 ժ., երեկ. 5—7 ժամ.

Միքայէլեան փողոց, № 27. (ե. հ. շ. կ.) 22—50

Լոյս են տեսել

ՔԱՄԱԼԵԱՆՑ Ս.-ի

ԵՐԵՔ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԵՔ ՈՍԿՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

գիրքը, ընտիր թղթի վրա, գինը 25 կոպ.

և

X ՀԱՐՈՒՍՏԸ ՄԱԽԱԹԻ ԾԱԿՈՒՄ

գրքոյկը, 64 էջ, գինը 15 կոպ.

Հարցնել՝ Կենտր., Գուտտ. և Փարոս գրախանութներում։ 17 գրքերն արժեն 4 րուբ. 30 կ.։ Բոլոր ցանկացողները պէտք է վճարեն միայն 3 ր. 60 կ., ճանապարհածախս հարկաւոր չէ։ (կ.շ) 10—10

ԾԱԽՎՈՒՄ ԵՆ

Սեւ ծովի ափին, ԱՆԱՊԱ քաղաքից 8 վերստ հեռաւորութեան վրա 3 հողաբաժին՝ 27-ական դես. իւրաքանչիւրը։ Ափին կան նաւահանգիստ, նաւաշինարան և կանկրինի նաւթարդիւնաբերական ընկ. նաւթի խողովակ։ Հողը հրաշալի է խաղողի, այգիների, բանջարանոցի և ցանելու համար։ Հրաշալի ամարանոց, կլիմայական կայարան, լողարաններ։ Հարցնել՝ Артиллерійская ул., № 15, Անատոլ Ֆրանցօվիչ Ջինատօին։ (օ. մ.) 6—10

Անդրկասպեան երկրի Ղզլ-Արվաթ քաղաքի

Հայ համայնքի համար

ՀԱՐԿԱՒՈՐ Է

դպրոցատար

Քահանայ կամ Քահանայացու

Արդիւնքը մօտաւորապէս 1000 ր.։ Ցանկացողները թող դիմեն Աստրախանի հայոց վիճակային կօնսիստօրիային կարևոր փաստաթղթերով։ Խնդիրները կընդունվեն մինչև այս նոյեմբերի վերջը։

(հ. շ. ե.) 4—1

ՀԱՐԿԱՒՈՐ Է

ԳԻՄՆԱԶԻԱՒԱՐՏ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՉՈՒՀԻ.

պահանջվում է իմանալ հայերէն։ Դիմել՝ Батумъ Бр. Мндоянцъ.

(ե. հ. շ. կ. հ.) 3—5

ԵՂԲ. ԱՒՍԱՐԳԻՍՕՎՆԵՐԻ

ԱՅԳԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ

ծախում է պտղատու ծառեր՝ արտասահմանեան, ռուսական և կովկասեան տեսակների, շատ չափաւոր գներով։ Հասցէն՝ ст. Скра, Зак. ж. дор. Бр. Авсаркисовымъ.

(ե. հ. շ. 9—15

ԳԻՄՆԱԶԻԱՒԱՐՏ

հմուտ վարժուհի ցանկանում է դասեր ունենալ միջնակարգ դպրոցների բոլոր առարկաներից, բացի օտար լեզուներից, փոքրիկ վարձատրութիւնով։ Համաձայն է ինքը յաճախել։ Հասցէն իմանալ «Մշակի» խմբագրատանը, տեխնօլոգից։

(ու. շ. կ.) 2—3

ԱՄԵՆԱԼԱՒ ՇԵՎԻՕՏ „ՄՕՆԳՕԼԻԱ"

ՄՕԴԱՅԻՆ ՏՐԻԿՕ

Դիմացկուն կտոր՝ տղամարդի շքեղ և նշանաւոր զգեստի համար։ Կտորի գոյնը սև, ձիթապտղի կամ շօկօլադի գոյն, գործված նոր մօդային փայլուն նշաններով, շերտերով կամ վանդակներով։ Գործարանը ուղարկում է կտորներով, 4½ արշ. ամբողջ կօստիւմի համար, 5 րուբլի 25 կոպ., լաւագոյն տեսակը 6 ր. 25 կոպէկով։

3 կամ աւելի կտորներ պահանջելիս ուղարկվում է պահանջվելիք ապրանքը էքբև ընծայ՝

բոլորովին ՁՐԻ

Արկղը և ճանապարհածախսը գործարանի հաշւով. վերադիր վճարի համար աւելացվում է րուբլուն 2 կոպէկ։ Պահանջները ուղղել.

Лодзь, С. Рубашкину.

Ֆիրման արժանացել է ոսկէ շքանշանի Բրիւսսէլում 1905 թ.

ԱՌԱՆՑ ՐԻՍԿԻ. չը հաւանած ապրանքը ընդունվում է յետ՝ ուրիշ ապրանքի հետ փոխելու, կամ փողը վերադարձվում է։

(5 օրը մի անգ.) 3—4

Электропечатня «ЭКОНОМІЯ» Авакъ Мугдусьяковъ въ С-мѣ.

Большая Ванкская ул. д. Семинаріи № 8.